

El mosaic de la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons de Premià de Mar, El Maresme, Barcelona (I)

El mosaico de la villa de la Gran Via-Can Ferrerons de Premià de Mar, El Maresme, Barcelona (I)

The mosaic of the Gran Via-Can Ferrerons villa in Premià de Mar, el Maresme, Barcelona (I)

Ramon Coll

Museu Romà de Premià de Mar

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2118-2600>

Marta Prevosti

Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Institut d'Estudis Catalans

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-5312>

Agustín Gamarra (†)

Gamigar Patrimoni, S.L.

María José García

Gamigar Patrimoni, S.L.

Rosario Navarro

Centre d'Estudis Martorellencs

Empúries 59

Pàg. 155-191

ISSN paper: 0213-9278

ISSN electrònic: 2385-3352

Resum

El 1969, els tècnics del Museu Arqueològic de Barcelona (l'actual Museu d'Arqueologia de Catalunya) van extreure un mosaic a la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons, aparegut durant unes obres. Es van poder excavar els estrats sota el mosaic, on van aparèixer cinc dipòsits per a líquids, d'una indústria anterior. Presentem l'estudi dels materials procedents de l'excavació sota el mosaic, que mostra un conjunt característic de segle III o inici del IV, on els dels segles I i II tenen també una forta presència. L'estudi de l'entorn del mosaic, contextualitzat amb les descobertes posteriors de diferents parts de la vil·la, entre les quals destaca un pavelló octagonal del segle V, permeten entendre millor el jaciment.

La museïtzació de l'edifici octagonal inclou l'exposició del mosaic. Una segona part d'aquest article en presentarà l'estudi acurat i la seva restauració.

Paraules clau: Mosaic, vil·la, ceràmica, vidre pla de finestra, tardoromà, dipòsits per a líquids.

Resumen

El 1969, los técnicos del Museu Arqueològic de Barcelona (el actual Museu d'Arqueologia de Catalunya) extrajeron un mosaico de la villa romana de la Gran Via-Can Ferrerons, aparecido durante unas obras. Se pudieron excavar los estratos existentes debajo del mosaico, donde aparecieron cinco depósitos para líquidos, de una industria anterior. Presentamos el estudio de los materiales procedentes de la excavación realizada bajo el mosaico, que muestran un conjunto característico del siglo III o inicios del IV, donde los materiales del siglo I y II tienen también una fuerte presencia. El estudio del entorno del mosaico, contextualizado con los descubrimientos posteriores de diferentes partes de la villa, entre los que destaca un pabellón octagonal del siglo V, permiten entender mejor el yacimiento. La musealización del edificio octagonal incluye la exposición del mosaico. Una segunda parte de este artículo presentará el estudio detallado de su restauración.

Palabras clave: Mosaico, villa, cerámica, vidrio plano de ventana, tardorromano, depósitos para líquidos.

Abstract

In 1969, the staff of the Museu Arqueològic de Barcelona (current the Museu d'Arqueologia de Catalunya) extracted a mosaic in the villa of Gran Via-Can Ferrerons, found carrying out construction works. They were able to excavate the strata beneath the mosaic, revealing five liquid tanks from a previous industry. The presented study of the materials from the excavation under the mosaic, a characteristic set of the 3rd century or beginning of the 4th, with materials from the 1st and 2nd centuries also strongly present. The study of the surroundings of the mosaic, contextualized with the later discoveries of different parts of the villa, among which an octagonal pavilion from the 5th century stands out, allow a better understanding of the site. The musealization of the octagonal building includes the exhibition of the mosaic. A second part of this article will present its careful study and restoration.

Keywords: Mosaic, villa, pottery, flat window glass, late Roman, liquid tanks.

1. Introducció

El març de 1969, en l'excavació d'un solar per construir una casa, al carrer de la Gran Via de Lluís Companys 231, de Premià de Mar, van sortir a la llum restes d'una sala pavimentada amb mosaic (Barral 1978; Prevosti 1981, 128-132) (Fig. 3, 3). El mateix promotor, senyor Enric Bardina Costa, va fer aturar les obres i ho va comunicar a l'aleshores Museu d'Arqueologia de Barcelona. Així es va descobrir i es va iniciar la primera intervenció arqueològica d'aquest jaciment (Coll 2021). Posteriorment, se n'han anat descobrint més parts i actualment sabem que va ser una de les grans vil·les romanes de Catalunya, per bé que també és una de les més destrossades per la urbanització recent al seu damunt. Cada un dels seus vestigis representa, doncs, un document inapreciable per a la reconstrucció d'aquest antic establiment, que constitueix una baula important en l'origen del poblament de la regió.

Aquest article es centra en l'estudi del mosaic, amb motiu de la seva cessió per part del MAC-Barcelona al Museu Romà de Premià de Mar, per a la restauració i exposició dins de la museïtzació de l'edifici octagonal (Coll *et alii* 2021). L'hem dividit en dues parts, la primera pretén explicar el seu entorn i context, especialment l'excavació que es va fer al seu davall i la interpretació funcional, mentre que la segona part es centrarà en l'estudi estilístic i tipològic, la restauració i la museïtzació.

2. La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Fig. 1)

El jaciment es troba davant del mar, a uns 20 km al nord de Barcelona, a 500 m de l'actual línia de costa i a igual distància de la Via Augusta. Ocupa unes 5,5 ha dins de l'actual trama urbana, i se n'han anat coneixent algunes porcions, a manera de finestres que s'obren dins l'establiment antic, engolit pel creixement de Premià de Mar, entre 1960 i 1985 (Coll 2004, 261-262).

La recerca ha permès saber que, en aquest lloc, hi va haver un establiment previ, del bronze final III-I edat del ferro, sense relació amb l'establiment romà (Coll, Prevosti, Bagà 2020). Cap el primer terç del segle I aC, es daten les primeres estructures, molt febles, que ja utilitzaven *dolia* i elements constructius romans tipus *tegulae* i *imbrices* (Quadrada 2002; Carbonell 2009). En el darrer quart del segle I aC es data el primer edifici d'una terrisseria romana (Fig. 1, 7) (Prevosti, Coll, Bagà 2015; Coll, Prevosti, Bagà 2016; Coll, Prevosti 2024; Coll *et alii* 2024), que ja devia existir en el segon quart del segle I aC car s'han detectat ceràmiques ibèriques i àmfora Tarraconense 1 passades de coccí, i Dressel 1 Citerior possiblement també fabricades al lloc. La producció dominant és d'àmfores Pascual 1 i en molt menor nombre, de Dressel 2-3, ceràmica comuna, ceràmica de

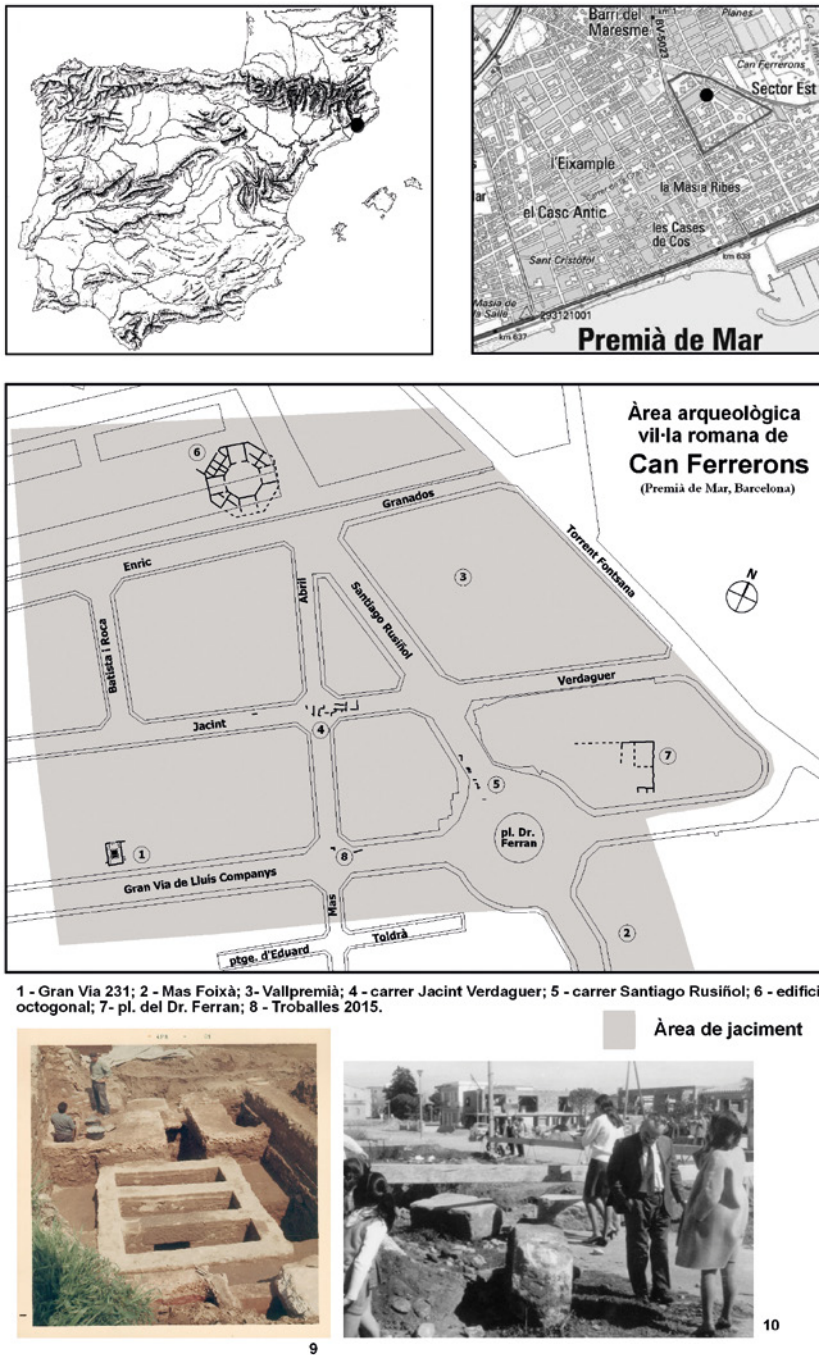


Figura 1. Situació del jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Maresme). 1 a 8: Ubicació de les diferents troballes arqueològiques dins de la vil·la; 9: Els dipòsits apareguts sota el mosaic (fotografia: Josep M.^a Nuix); 10: Grans carreus que podrien correspondre a contrapesos de premsa (fotografia: M. Roselló).

cuina i material constructiu. La terrisseria va produir àmfors vinàries aproximadament fins a l'època de Tiberi-Claudi. Reflecteix, per tant, una *figlina* força paral·lela a la de la Torre Llauder (Prevosti, Clariana 2007). Les obres d'un col·lector al carrer Mossèn Jacint Verdaguer van obrir una rasa al llarg de la calçada (Fig. 1, 4), on es va descobrir una llarga seqüència d'elements de la *pars fructuaria*, datables entre els segles I i V. Es van documentar elements de metal·lúrgia del ferro, parets i paviments, mentre que vint metres més avall, la rasa va topar amb unes parets de la *pars urbana*, amb enlluïts de paret policromats, i encara més enllà es va destapar una zona amb 11 parets corresponents a una trama d'habitacions de difícil interpretació per la parcialitat de la descoberta i perquè sols se'n pogueren excavar els estrats d'enderroc i inutilització del segle V (Fig. 1, 5) (Coll 2004, 262-266). El 2015 es van fer unes rases a la Gran Via de Lluís Companys entre la Pl. Dr. Ferran i la carretera de Vilassar de Dalt, on es van detectar una sèrie de parets i un dipòsit de líquids recobert d'*opus signinum* (Fig. 1, 8) (Coll 2016). També tenim notícies que el 1979, a la zona de Mas Foixà (Fig. 1, 2), amb la destrucció de la masia i la urbanització de la zona van desaparèixer restes constructives importants de l'establiment, tombes d'inhumació i possiblement part de la terrisseria (Coll 2004, 261-262). A la zona del Vallpremià (Fig. 1,3) es van recollir algunes restes d'àmfora i de ceràmica comuna, possiblement procedents de la terrisseria.

Una menció a part mereix l'edifici octagonal, descobert el 2000 a la zona de Can Ferrerons (Fig. 1, 6) (Bosch, Coll, Font 2002; Bosch, Coll, Font 2005; Coll 2004, 266-270; Coll 2009, 219-220; Puche *et alii* 2014; Font 2013). Es tracta d'un pavelló exempt, de planta centralitzada, cruciforme, enquadrat dins d'un octàgon. És d'arquitectura típicament constantiniana i construït en el segle V (Prevosti *et alii* 2016). Consta d'una gran sala central octagonal de 50 peus de diàmetre a la qual s'obren en creu quatre grans sales rectangulars. Aquestes, juntament amb un seguit d'estances de geometria capriciosa, entre les quals uns banys (Prevosti, Coll 2017; Coll, Prevosti, Bagà 2018), conformen un octàgon exterior de 100 peus de diàmetre. S'ha interpretat com un espai de rebre del propietari de la vil·la, on les quatre sales tindrien funció de menjadors o bé de rebre, amb un sentit polivalent (Prevosti, Coll 2017; Coll, Prevosti 2020; Coll, Prevosti 2021; Prevosti, Coll 2021; Prevosti, Navarro, Coll 2024). En algun moment de finals del segle V o ja a inicis del VI, l'edifici es va dedicar a funcions rústegues, s'hi va instal·lar una *cella vinaria*, un sector dels banys es va convertir en vivenda, premsa i altres sales en magatzem de *dolia*. Segurament més tard, es van implantar forns metal·lúrgics i fortes extraccions d'argiles ferruginoses. La darrera fase correspon a tombes d'inhumació, datades cap a finals del segle VI o inicis del VII. Observem, doncs, una seqüència característica de les vil·les de l'antiguitat tardana (Prevosti, Coll 2021; Prevosti, Navarro, Coll 2024), a partir d'un establiment enriquit en la tardoromanitat, segueix la típica ruralització i finalment l'ocupació de l'espai per a necròpolis.

3. La sala del mosaic (Fig. 1, 1; Fig. 2; Fig. 3, 1 i 3)

Dins d'aquest establiment, que coneixem de forma força parcial, es va trobar el mosaic que ens ocupa (Prevosti 1981, 128-132; Coll 2021). No va ser pas l'únic, ja que diferents fonts orals ens han informat que l'any 1965, en construir-se l'edifici núm. 237 de la Gran Via de Lluís Companys –a uns 60 m de l'anterior– es va extreure un petit mosaic figurat, amb una representació “d'un nen sobre un dofí”, que els veïns van veure durant uns dies i posteriorment va desaparèixer. I és precisament a causa d'aquesta troballa que l'edifici portaria el nom de “El dofí”. Malgrat les nostres recerques, mai hem aconseguit cap document que confirmi la seva existència (Coll 2004, 261, nota 171; Coll, Prevosti, Bagà 2019, 254; Prevosti, Navarro, Coll 2024, 10, 19). Es tracta d'un motiu característic dels *thiasos* marins, o el seguici de Posidó, que solen decorar espais de termes públiques i banys privats, com és el cas del gran mosaic de les termes de Neptú d'Ostia, on apareixen dos dofins cavalcats per sengles Eros¹. Es tracta, doncs, d'un motiu inequívocament relacionat amb l'aigua, que en àmbit domèstic, en la majoria dels casos correspon a l'espai dels banys. Això indica que ben possiblement a 60 m a l'est del mosaic que estudiem, hi havia els banys de la casa.

El mosaic que ens ocupa es va trobar dins d'una estança de 8,20 x 5,32 m, amb les parets construïdes d'*opus caementicium*, fetes amb pedra petita i mitjana lligada amb calç, molt sòlides. Especialment, destaca la paret oest, que es conservava en alguns trams fins a l'alçada de 3 m (Fig. 3, 1), i també el tram de paret nord fins a la porta, tot i que més malmesa, com s'observa a les fotografies. La seva tècnica constructiva és força similar a la de les parets de l'edifici octagonal (Fig. 3, 2), fet que ha d'indicar que van ser obrades en un període no gaire distant en el temps. En canvi, les parets est i sud s'aixecaven uns 40 cm a partir del nivell del mosaic i estaven ben deixades, planes en el seu acabament, car al damunt devia pujar una paret de tovots, com és tan comú a les vil·les del Maresme. També eren obrades com la resta, amb *opus caementicium*. La porta d'accés a la sala s'obria al centre de la paret nord i feia 1,9 m d'amplada. El seu llindar encara conservava encastat el bloc de pedra, de 75 per 110 cm, amb la polleguera i la canal per a l'encaix de la porta (Prevosti 1981, lám. XVIII, 8).

Com ja havíem observat (Prevosti 1981, 129-130), el tipus de mosaic dividit en dos sectors, que consta d'un rectangle central de decoració geomètrica i una franja rectangular amb un dibuix diferent (Fig. 3, 3), és un recurs molt abundant en la mosaística romana. Un precedent podria ser un esquema de triclinis amb un rectangle, com el d'*opus signi-*

1. Entre múltiples exemples, podem citar el dofí cavalcats per Eros del mosaic que pavimentava el canal d'aigua que envoltava els deambulatoris del peristil de la casa del carrer Cruz Conde de Córdoba (Blázquez 1981, 13); (Blázquez 1981, lám. 17).

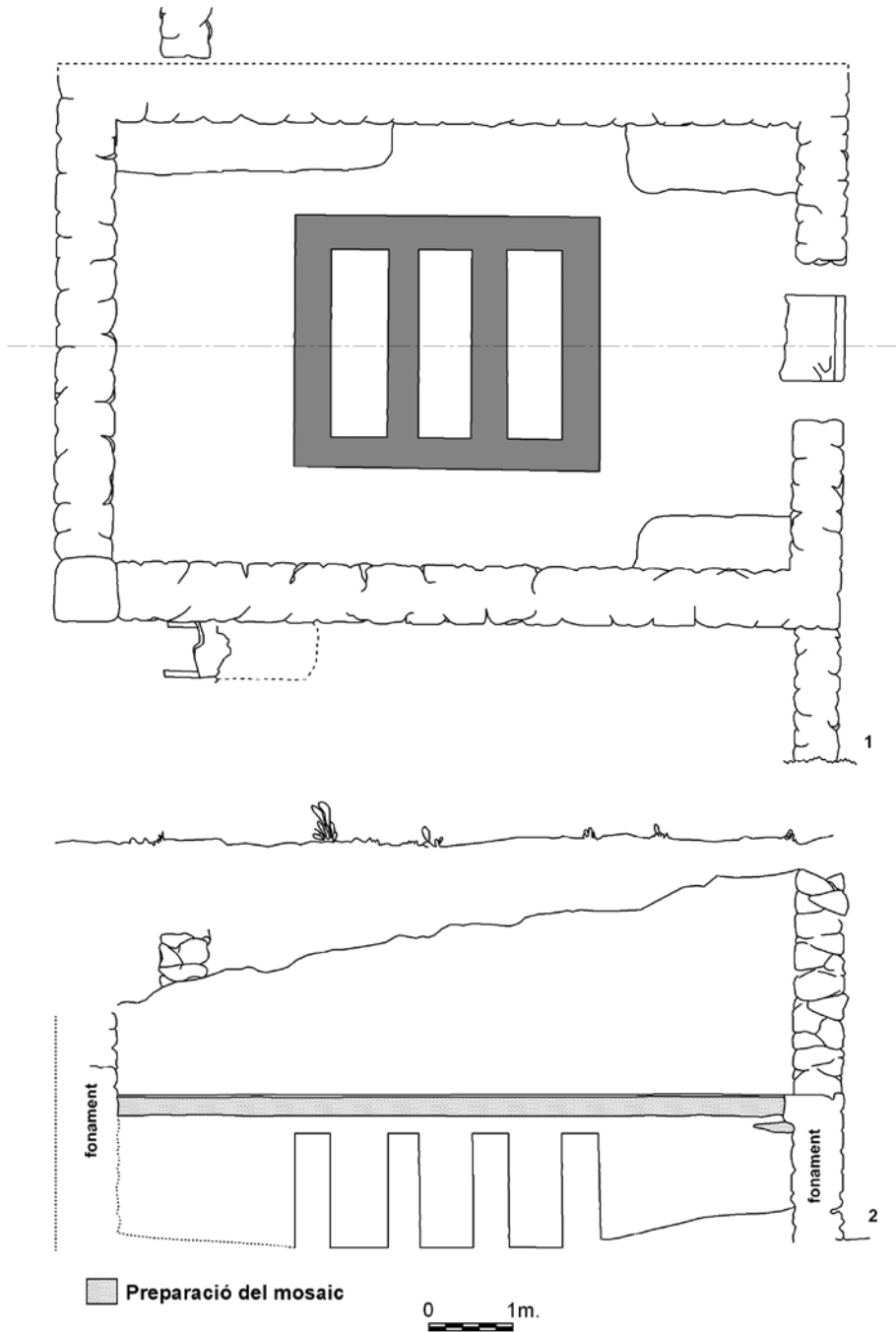


Figura 2. Planta i secció de l'habitació del mosaic aparegut l'any 1969. 1: Planta; 2: Secció de l'habitació (segons Prevosti 1981: II, fig. 57, modificat).

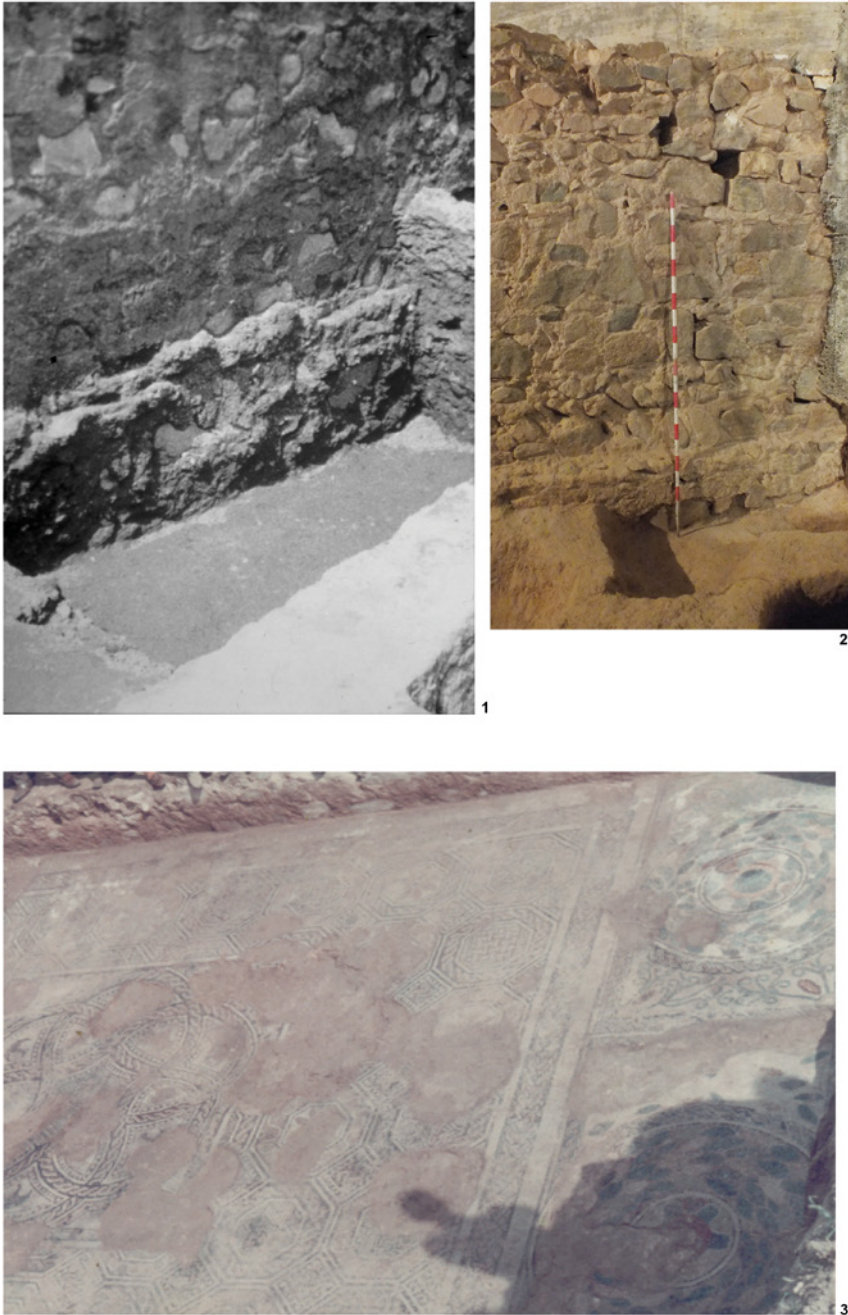


Figura 3. Restes immobles de la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons. 1: Paret de l'habitació noble on hi havia el mosaic, construïda amb la tècnica de l'*opus caementicium*; 2: Paret de l'edifici octogonal de Can Ferrerons, construïda amb la tècnica de l'*opus caementicium* (fotografia: R. Coll); 3: Vista general del mosaic, amb els seus dos tapissos (fotografia: Enric Bardina).

num tessellat del triclini de la casa senyorial de *lesso*², per bé que allí determina clarament l'espai per als *lecti*. Però és enormement abundant en els mosaics d'*opus tessellatum*, on la funció és sovint de decorar el sol d'una estança rectangular amb un tapís quadrat i el complement d'un rectangle allargat per acabar de cobrir l'espai. De vegades, aquest segon camp, més petit, es decora amb motius que denoten una importància menor i fins s'ha classificat d'àrea de servei. Ara bé, en altres casos la franja rectangular estreta no és pas complementària o secundària, sinó que llueix motius magnífics, com els busts de Dionisos i de Silè del mosaic de les Estacions d'Antioquia de l'Orontes (Levi 1947, 226), o el mosaic d'Orfeu de la vil·la de Withington, Gloucestershire, Anglaterra, on el motiu circular d'Orfeu s'inscriu en un camp quadrat i la franja rectangular sobrant està coberta per un tapís amb bust d'*Oceanus* amb peixos i algues (Hinks 1933, 111, núm. 37; Smith 1965, fig. 11). Sembla clar que molts motius dels tapissos dels mosaics funcionen bé dins d'un espai quadrat i no pas rectangular, com és el cas del cercle d'Orfeu (Smith 1965), i fins i tot d'alguns geomètrics. És per això que per encaixar aquests temes en habitacions rectangulars es recorria sovint a l'afegit d'una franja rectangular allargada que podia estar decorada amb motius d'importància o bé secundaris, a gust i caprici del comitent. Klaus Parlasca (1959, 114) observa que és freqüent que el tapís quadrat estigui desplaçat respecte del centre del mosaic i deixi una franja a un costat amb un dibuix diferent, potser per fer destacar el dibuix preciós del tapís quadrat sobre el dibuix geomètric més senzill, de fons. Alguns d'ells han estat identificats com *triclinia*, com els de la casa Taracena de Clúnia (López Monteagudo, Navarro, Palol 1998, núm. 8 i 9); (López Monteagudo, Navarro, Palol 1998, fig. 14 i 13) o el *triclinium* de la vil·la de San Rocco (Cotton, Métraux 1985), però en molts altres casos no es tracta de menjadors. No pensem pas que la divisió del mosaic en dos sectors tingui cap significat funcional.

El cert és que la franja rectangular tan aviat es troba immediata a l'entrada com al fons de la sala. Aquest darrer cas correspon al del mosaic que ens ocupa. En ell, la franja tampoc és en absolut secundària, ja que presenta motius ornamentals tractats amb tesselles d'una policromia més cuidada, amb l'ús de pasta de vidre, mentre que el tapís gran no n'usa (Fig. 3, 3). Així doncs, no podem fer pas cap deducció sobre la funció de la sala, a partir de la decoració del mosaic.

A uns 60 m, com hem vist més amunt, la troballa del mosaic amb dofi cavalcat per un Eros indicaria molt probablement els banys. La sala que ens ocupa possiblement formava part de la zona residencial, potser una aula per a rebre, ateses les seves dimensions. Encaixaria bé degut a la proximitat amb la zona dels banys, que es tractés d'un *triclinium*, espais que solen ser relativament propers, pel lligam que establien els romans entre les dues activitats, de les quals es practicava primer el bany i tot seguit la *coena*.

2. Unitat domèstica núm. 59 (Cortés 2014, 162-166).

Sobre el mosaic es van trobar diverses tombes que es van malmetre per l'acció de les màquines, excepte una que es va poder excavar. Hem pogut estudiar el material d'aquesta tomba, la ceràmica més moderna del qual és del tipus DSP.

El paviment tessel·lat reposava sobre una preparació de morter (*rudus*) de 22 cm de gruix, proporció prou habitual³. Al seu davall, hi havia cinc dipòsits hidràulics (Fig. 1, 9; Fig. 2), que es van trobar reblerts de terra i ceràmica abundant, l'estudi de la qual descriurem a continuació. En el centre de l'habitació hi havia tres dipòsits en bateria, recoberts d'*opus signinum*. Dos d'ells estaven comunicats per la part alta, a manera de sobreeixidor (Fig. 1, 9). Feien 1,37 m de profunditat, 0,68 d'amplada interna i 2,26 m de llargada. Les parets que els delimitaven feien 0,45 m d'amplada. Per tant, el conjunt feia 3,65 m de llargada per 3 m d'amplada. Sobre el ciment dels dipòsits centrals, van quedar marcades diverses sandàlies clavetejades, *caligae*, que devien calçar els homes que els van obrar (Prevosti 1981, làm. XVIII, 9). Els dos altres dipòsits estaven sota la franja estreta del mosaic, decorada amb els dos motius circulars amb tessel·les de vidre, i ocupaven justament aquesta franja. Segons observem a les fotografies (Prevosti 1981, làms. XVIII, 6 i 7), eren dos dipòsits allargats, rectangulars amb una paret central que els separava. En un d'ells hi observem encara l'*opus signinum* que el recobria i les arestes internes protegides per la mitja canya. L'altre sembla recobert de rajoles. També sembla que estaven comunicats per un orifici obert a la part alta de la paret que els divideix.

4. Els materials mobles

Una vegada aixecat el mosaic es procedí a l'excavació de l'espai en extensió. No ens consta l'existència de cap diari d'excavacions, ni de cap altra documentació de camp, llevat d'una planta i un alçat (Fig. 2), que foren ja publicats (Prevosti 1981, fig. 67).

En el Museu d'Arqueologia de Catalunya es guarden els materials mobles exhumats (caixes núms. 1499 i 1728-1733). Es troben classificats mitjançant definicions com "Sota mosaic", "Premià 1969", "Dins de dipòsits", "Premià 1969 fora dipòsits" i "Tomba". La inexistència de documentació sobre la intervenció arqueològica, sumada al fet que es tracta presumiblement d'un estrat de farciment previ a una important reforma de l'espai que convertirà una àrea de treball (*pars fructuaria*) de la vil·la en àrea residencial (*pars urbana*), fa que preferim considerar-ho tot com una unitat, tant a nivell estructural com de funcionament. Així, en l'estudi que seguirà el material arqueològic exhumat sota el mosaic ha estat tractat com a pertanyent a un únic conjunt, malgrat que no tenim cap seguretat que no s'hi barreassin elements d'altres parts del jaciment.

3. Vitruvi (*De Architectura* 7, 1) considera que el *rudus* d'un mosaic havia de fer tres quarts d'un peu, és a dir, uns 26 cm de gruix.

Completen aquesta relació un lot de material arqueològic recollit entre les terres extretes durant la construcció dels fonaments de l'edifici, que els camions abocaven a la zona de Can Trias, a Premià de Dalt⁴. Alguns d'aquests materials, que es guarden al Museu de l'Estampació de Premià de Mar, foren estudiats fa anys (Prevosti 1981, 131-132).

Les produccions més antigues que es documenten en aquest conjunt es poden datar en època romano-republicana, i són clarament residuals si les comparem amb altres materials que les acompanyaven. Es tracta de ceràmiques ibèriques, amb una vora acanalada de gerra pintada de color vermell amarronat (Fig. 4, 46016), una vora de gran contenidor del tipus Puerta 2210 (Puerta 2000), alguns fragments pertanyents a sengles gerres, un agafador de tapadora (Fig. 4, GV69-3), diversos fragments sense forma, algunes parets atribuïbles a àmfora ibèrica, i fins a un fragment sense forma de ceràmica ibèrica d'engalba blanca, una producció indiketa que no resulta rar documentar a la Laietània (Casas, Nolla 2012, 656). Trobem alguns fragments de ceràmica grisa de la costa catalana, com un bol de la forma Casas, Nolla 13 (Fig. 4, 46017), un gobelet del tipus Casas, Nolla 4.3 (Fig. 4, 46018), una gerreta bicònica del tipus Casas, Nolla D-III (Fig. 4, 45977), un fons pertanyent a una gerreta del tipus Casas, Nolla D-II o D-III, i també algun fragment informe que podem classificar com a pertanyent a la variant oxidant d'aquesta producció. També dos fragments de fons no classificats i dos més de paret, adscribibles a la ceràmica de parets fines, semblen pertànyer a una època no gaire allunyada del període augustal. La mateixa consideració fem a un morter del tipus Emporiae 36,2.

Considerem també residuals un fragment de paret acanalada d'àmfora ebusitana i alguns fragments d'àmfora itàlica com són una vora pertanyent al tipus Dressel 1B (Fig. 4, GV69-21) o una nansa del tipus Dressel 2-4 (Fig. 4, GV69-22). Algunes d'elles són del tipus DB (Nolla 1978; Aquilué *et alii* 1984, 369). La mateixa residualitat cal aplicar a les produccions amfòriques d'origen local, cas de dos exemplars pertanyents al tipus Dressel 1 Citerior (Fig. 4, 46253 i 46254), alguns fragments atribuïbles al tipus Pascual 1, o a una nansa pseudobífida del tipus Dr 2-3 (46070, no representada gràficament).

En el farciment s'evidencià un escàs lot de ceràmica fina datable a partir de l'època tardoaugustea i fins al període flaví, com són les produccions de la Terra Sigillata Itàlica, amb els tipus Conspectus 7 (Fig. 4, 45937), 21 (Fig. 4, 45937.2), 22 (Fig. 4, 45937.3), 36 (Fig. 4, GV69-5) i altres fragments no determinables formalment.

La Terra Sigillata Gàl·lica està representada per una vora de plat, possible Drag. 15 o 16, tres exemplars de Drag. 18 (Fig. 4, GV69-10), un exemplar de bol del tipus Drag. 27 (Fig. 4, GV69-9), i altres fragments sense atribució morfològica.

4. Informació facilitada pel Sr. Joan Gómez Vinardell, que agraïm.

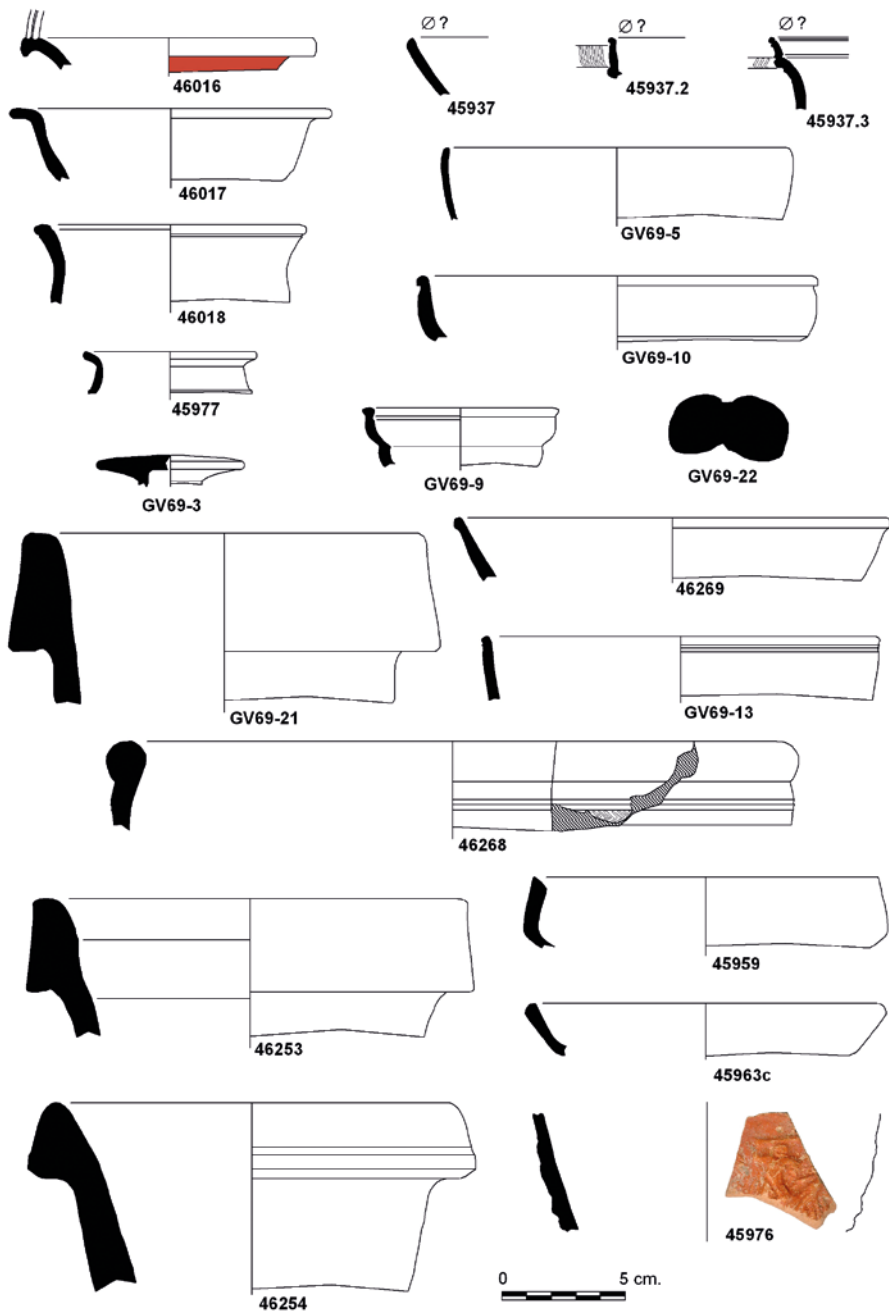


Figura 4. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 46016: Ibèrica pintada; GV69-3: Ibèrica; 45977, 46017, 46018: Grisa de tipus emporità; 45937, 45937.2, 45937.3; GV69-5: T.S. Itàlica; GV69-9, GV69-10: T.S. Gàl·lica; 46268, 46269: T.S. Hispànica; 45976: Ceràmica coríntia; GV69-13, 45959, 45963c: T.S. Africana A; GV69-21, GV69-22: Àmfora itàlica; 46253, 46254: Àmfora liaitana.

La Terra Sigillata Hispànica també es documenta, amb una vora difícil de classificar, entre les formes Hispànica 15/17 o 18 (Fig. 4, 46269), dos exemplars d'Hispanica 27 i tres més d'Hispanica 37, entre els quals es troba una 37B (Fig. 4, 46268).

Molt més nombrosa és la Terra Sigillata Africana A, amb un ampli ventall de formes, algunes de les quals pertanyen a les primeres produccions d'aquesta vaixel·la, datables a partir de l'època de Domicià (Aquilué 1985, 210), i que acostumen a tenir un vernís de bona qualitat del tipus A1, com el plat Lamb. 4/36a/Hayes 3A, amb un únic exemplar. La majoria d'aquesta vaixel·la de taula presenta un vernís ja del tipus A2, essent produccions més tardanes. Així, una vora de bol Lamb. 2b/Hayes 9B (Fig. 4, GV69-13) i set fragments de bol del tipus Lamb. 3a/Hayes 14A (Fig. 5, 46099). Especialment abundant és la forma Lamb. 3b/Hayes 14, amb disset exemplars amb algunes variants formals entre els tipus Lamb. 3b1/Hayes 14B i Lamb. 3b2/Hayes 14C (Fig. 4, 45959). Altres formes es troben molt menys representades, com les Lamb. 3c/Hayes 16, amb tres exemplars (Fig. 4, 45963c), el plat Lamb. 4/36b/Hayes 3C (dos exemplars), el bol Lamb. 8/Hayes 17A i el plat Hayes 31 (Fig. 5, 45960), una de les formes més tardanes d'aquesta producció, una imitació de la forma Lamb. 40/Hayes 50 en T.S. Africana C. El plat Lamb. 9/Hayes 27, amb diverses variants, és la forma més abundant, i se n'han recuperat 28 fragments entre vores, fons i alguna paret atribuïble, entre els quals destaca un perfil gairebé complet (Fig. 5, 45965), tots ells envernissats i sense rastre de la patina cendrosa característica de les ceràmiques de cuina. Completen el lot una vintena de fons no classificables i una trentena de fragments sense forma.

Un petit fragment de bol en ceràmica coríntia pertany al tipus Spitzer IV, 2 (Fig. 4, 45976). És quelcom més troncocònic que els tipus més habituals d'aquesta copa. Presenta una decoració figurada molt grollera, on s'observa un individu a l'esquerra aixecant per damunt del seu cap una clava per colpejar un altre personatge, incomplet, que hi ha a la dreta. Es tracta amb tota probabilitat d'una escena pertanyent al grup I de la classificació de Doreen C. Spitzer, que correspon a l'escenificació de diversos treballs d'Herakles. En el nostre cas el semidéu grec ataca Hipòlita, la reina de les amazones (Spitzer 1942, 164, 166); (Spitzer 1942, fig. 2, fig. 6b). És equivalent a l'escena IX de la classificació de Daniele Malfitana, que parla d'una amazona, sense especificar si es tracta o no de la seva reina com ho fan altres autors (Malfitana 2007, 100). El mateix motiu el trobem al jaciment de la Huerta del Paturro, a Cartagena, també en una peça amb una decoració grollera, feta amb un punxó igualment desgastat (Granados 1979, 214); (Granados 1979, làm. V, 3). Un punxó de més qualitat presenta un altre paral·lel iconogràfic, trobat a Santa Pola (Granados 1979, 211); (Granados 1979, làm. I, 2). Atesa la seva fragmentació no podem assegurar que un fragment de ceràmica coríntia decorada trobat al Mas d'en Gras de Vila-seca no representi el mateix tema mitològic (Járrega, Sánchez 2008, 95, fig. 83, núm. 9). A la comarca del Maresme coneixem altres fragments de la producció coríntia a la vil·la romana de Torre Llauder, en aquesta ocasió amb una escena de tipus ritual, que fou trobat en les excavacions dels anys seixanta dirigides per Marià Ribas (Clariana 1982-83, 256-

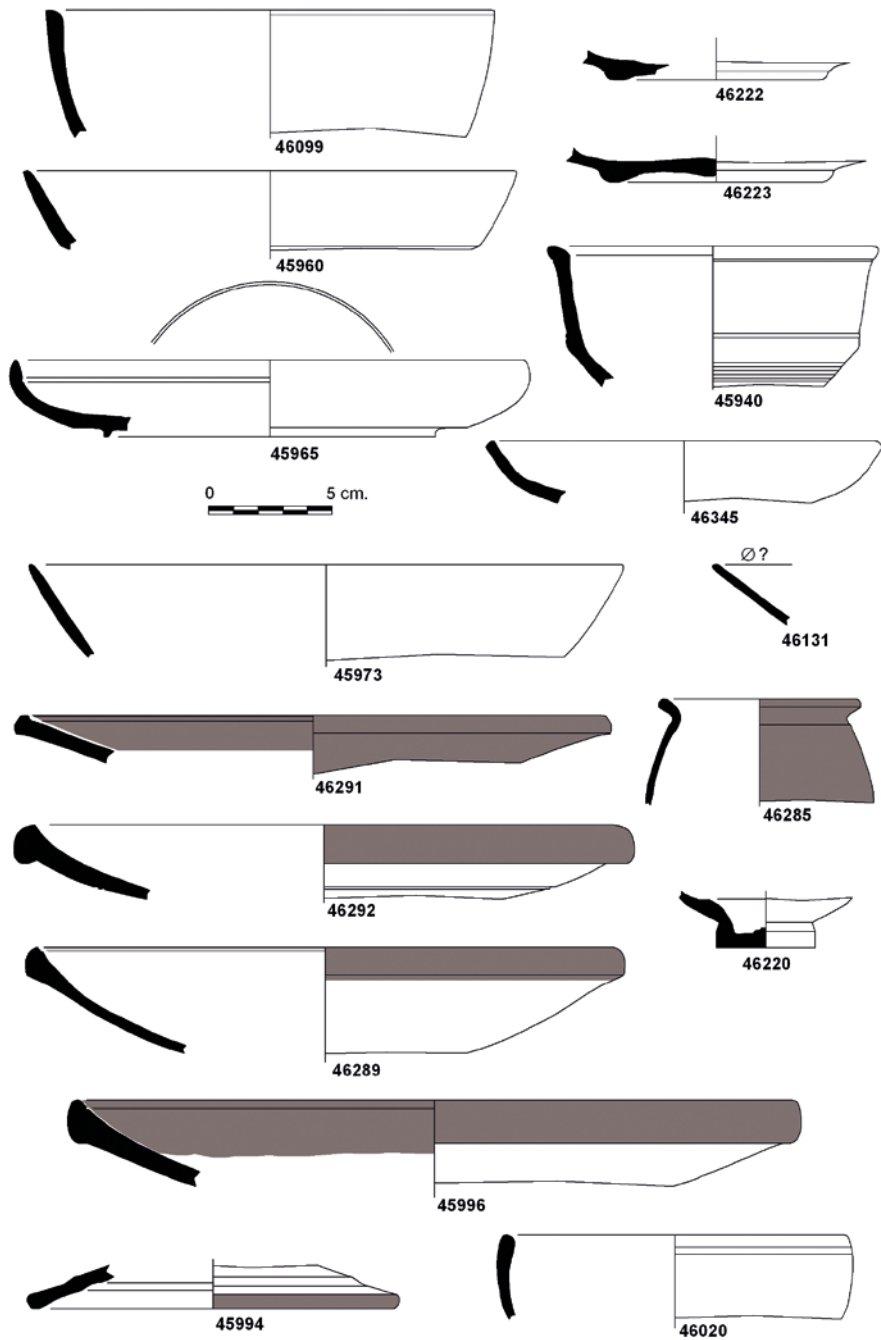


Figura 5. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 45960, 45965, 46099: T.S. Africana A; 45973, 46131: T.S. Africana C; 45940, 46345: DSP; 46222, 46223: T.S. Lucente; 45994, 45996, 46220, 46285, 46289, 46291, 46292: Ceràmica comuna africana; 46020: Ceràmica comuna de producció local.

257). En les excavacions del peristil d'aquesta vil·la de l'any 2007 es constatà una segona peça, similar a l'anterior. També es coneix un altre exemplar a Can Modolell (Cabrera de Mar), amb escenificació d'un dels treballs d'Herakles, classificable entre els tipus XI i XII de Malfitana (Clariana 2010, 83-84). Com veiem també en altres indrets l'arribada de ceràmica de taula coríntia és escassa, i es redueix a uns pocs fragments sobretot en les àrees més costaneres (Casas, Nolla, Soler 2009-2011; Massó, Ramón, Járrega 2014, 196-197, donen una somera relació de les diferents troballes fetes a la Mediterrània occidental, amb bibliografia).

Les produccions més tardanes, que ens ofereixen el *terminus ante quem* per a aquest nivell de farciment, són la Terra Sigillata Africana C, amb dues vores, un fons i un gran fragment de paret atribuïbles al tipus Lamb. 40/Hayes 50A (Fig. 5, 45973 i 46131), potser la segona de transició cap al tipus Hayes 50B. És l'única forma documentada d'aquesta producció, així com un fons i un fragment de paret indeterminats.

En Terra Sigillata Lucente es recolliren dos fons pertanyents a sengles vasos indeterminats (Fig. 5, 46222 i 46223), i un fragment de paret.

La representació de la sigil·lada gàl·lica tardana (DSP) també és molt escassa, amb una vora pertanyent a un bol del tipus Rigoir 16, amb el vernís molt perdut, sense evidències de decoració estampillada i amb la part propera al fons acanalada (Fig. 5, 45940). Ateses les seves característiques, i l'absència de decoració, no descartem que pugui tractar-se d'una imitació. També es constata un fragment sense forma. Un plat del tipus Rigoir 8 (Fig. 5, 46345) presenta una pasta de cuita irregular, de color rosat, fent sandvitx, amb la superfície grisa, i a l'exterior du una mena d'espátulat o tal vegada vernís. Podria tractar-se d'una imitació de DSP, com altres que han estat detectades a Catalunya (Bacaria 1991). Cal dir, però, que si bé la majoria de DSP s'ha associat a les tombes, posteriors a la construcció del mosaic, el vas Rigoir 8 consta com trobat "fora dipòsits", la qual cosa podria modificar la cronologia que proposem per al conjunt fent-la més tardana.

La ceràmica comuna de producció africana, com la Terra Sigillata del mateix origen, presenta una àmplia mostra. La fragmentació del material no permet en ocasions una atribució formal i cronològica gaire precisa, a la què cal sumar la monotonia d'unes formes força funcionals que es perllongaren en el temps amb poques variants. Això és especialment remarcable en el cas dels plats-tapadora, que es poden classificar majoritàriament dins el tipus Hayes 196 (Hayes 1972: 208-209) però que presenten nombrosos subtipus que hem procurat especificar sempre que ho hem cregut possible (Atlante 1981). Així, s'han evidenciat quatre exemplars del tipus Hayes 196, dos exemplars del tipus Roses 2624 *similis* (Fig. 5, 46291), tres més del tipus Ostia IV, 59 amb el llavi engruixit i penjant (Fig. 5, 46292) i quinze exemplars del plat-tapadora Ostia I, 261 de llavi lleugerament engruixit, molt abundant i que presenten diversos diàmetres de vora (Fig. 5, 45996 i 46289). També especialment abundant és el plat-tapadora Ostia

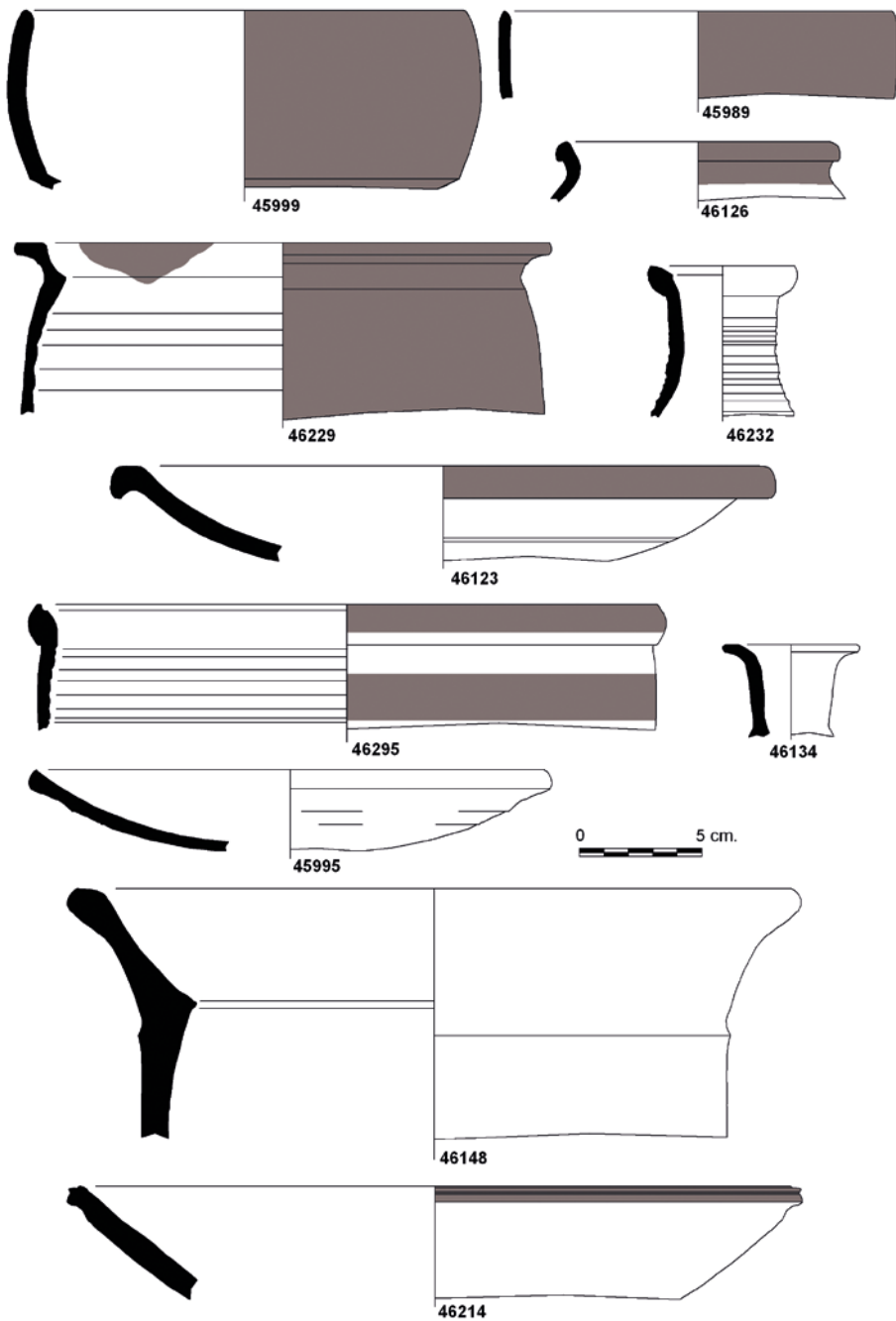


Figura 6. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 45989, 45995, 45999, 46123, 46126, 46148, 46214, 46229, 46295: Ceràmica comuna africana; 46134, 46232: Ceràmica comuna de producció local.

III, 332 amb tretze exemplars (Fig. 6, 45995), com també el tipus Ostia I, 17/Hayes 182, amb sis exemplars, que presenten el llavi ben diferenciat. Menys nombrosos resulten la resta de plats-tapadora documentats, amb tres exemplars del tipus Ostia III, 170 amb llavi "à marli" i la paret amb algun acanalat (Fig. 6, 46123); un del tipus Ostia II, 302 (Fig. 5, 45994), i un del tipus Ostia IV, 60, ambdós de llavi engruixit. Una vora motllurada de plat-tapadora (Fig. 6, 46214) té un paral·lel exacte en una peça exhumada en una cisterna emporitana reblerta entorn del 40-50 dC, i que allà s'ha assimilat a la variant Ostia II, 302 (Nolla 1992, 85); (Nolla 1992, fig. 2, núm. 7).

Un únic plat del tipus Lamb. 9a/Hayes 181 presenta pàtina cendrosa en la seva part superior externa (Fig. 7, 46108).

La cassola és un recipient relativament freqüent en la ceràmica africana de cuina, i s'han documentat cinc exemplars del tipus Hayes 197. De la forma Ostia I, 273/Hayes 193 es comptabilitzen dos exemplars (Fig. 6, 45999), un altre del tipus Ostia II, 312, i quatre de la forma Ostia III, 267 (Fig. 6, 46295; Fig. 7, 46297). De la cassola (o plat) Lamb. 10a/Hayes 23B es constaten deu exemplars, mentre que de la variant Lamb. 10b/Hayes 23A, més antiga, tan sols un. Es documenta també un únic exemplar de la cassola Ostia IV, fig. 1 (Fig. 6, 45989) així com també de les formes Atlante tavv. CVII, 10 (Fig. 8, 45993), Atlante tavv. CVII, 11 (Fig. 8, 46286) i Atlante tavv. CVII, 12 (Fig. 8, 46124), a les què s'ha de sumar una petita vora que deu pertànyer a alguna d'aquestes tres variants.

Es comptabilitzen també altres formes, com són un vas amb graó per a la tapadora del tipus Ostia II, 314 *similis*, que en el nostre cas sembla una olla o una cassola alta (Fig. 6, 46229) (Atlante 1981, 218). També un exemplar del gibrell o *vas de nuit* Vegas 12/Uzita 2 que presenta una tonalitat beix a l'exterior i rosada en el centre del tall (Fig. 6, 46148), una vora assimilable a la gerra Uzita 48.1, així com un fons, paret carenada i arrencament de la nansa pertanyent a una gerra similar al tipus Uzita fig. 5, núm. 3 amb la paret externa fumada (Fig. 7, 46300), datable en el segle III dC (Bonifay 2004, 288); (Bonifay 2004, fig. 160). Una altra vora pertany a una gerra paral·lelitzable a una peça trobada a la vil·la de Tolegassos (Casas *et alii* 1990, 250, núm. 488), que en el nostre cas no es troba elaborada en ceràmica africana de pasta groguenca sinó amb la típica de cuina d'aquestes produccions, de tonalitat rosada/ataronjada i amb la part superior fumada (Fig. 6, 46126).

Tanquen el lot de la ceràmica comuna de procedència africana dos exemplars de tassa del tipus Hayes 131, una part superior (Fig. 5, 46285) i un fons (Fig. 5, 46220).

La popularitat de la ceràmica comuna i de cuina africana va fer que hi haguessin nombroses imitacions locals (Aquilué 1995, 71; Bonifay 2004, 461), aspecte ja evidenciat en altres zones del jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons (Prevosti, Coll, Bagà 2020), a les què cal sumar les cassoles Ostia III, 267 (Fig. 7, 46005, aquesta amb pasta bastant grollera), Ostia III, 108 (Fig. 7, 46006), el que sembla una barreja entre les formes Ostia

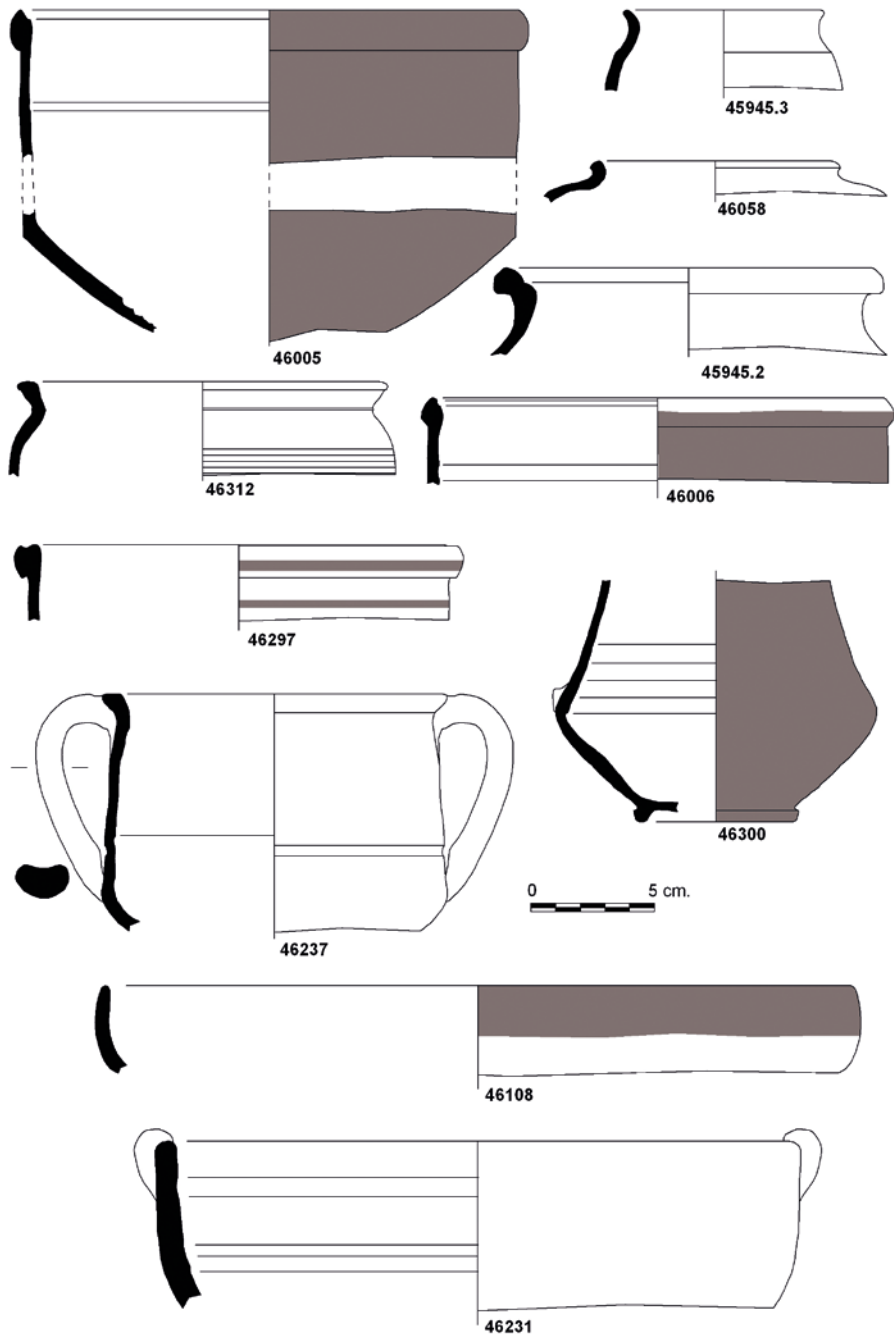


Figura 7. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 46108, 46297, 46300: Ceràmica comuna africana; 46005, 46006, 46312: Imitacions locals de ceràmica africana; 46231, 46237: Ceràmica comuna de producció local; 45945.2, 45945.3, 46058: Ceràmica grollera de cuina.

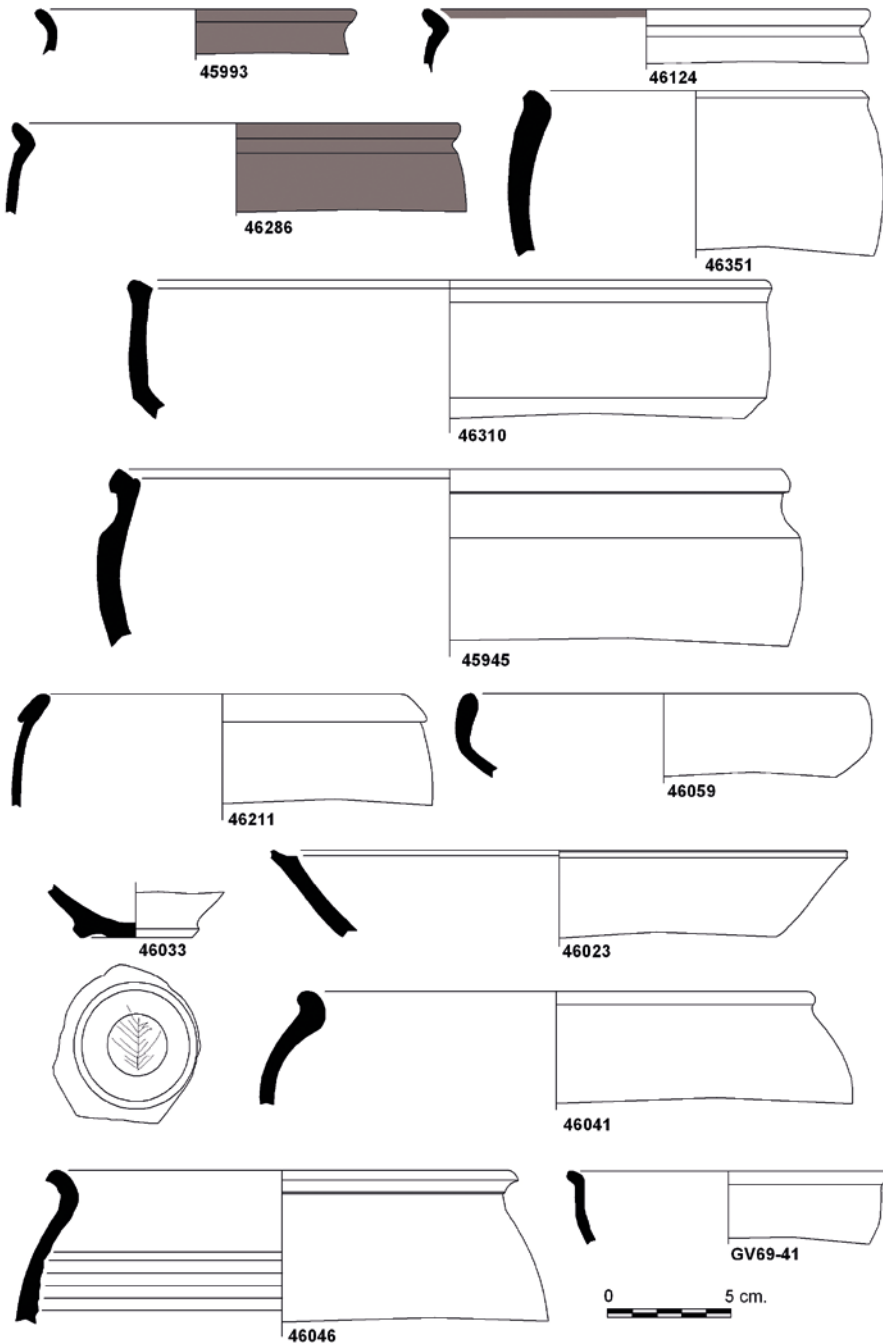


Figura 8. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 45993, 46124, 46286: Ceràmica comuna africana; 45945, 46310: Imitacions locals de ceràmica africana; 46023, 46033, 46211: Ceràmica comuna de producció local; 46041, 46046, 46059, 46351, GV69-41: Ceràmica grollera de cuina.

III, 267 i Lamb. 10 (Fig. 8, 46310), una forma Hayes 197 *similis* (Fig. 8, 45945; paral·lel a Casas *et alii* 1990, 258), una olla del tipus Ostia II, 314 (Fig. 7, 46312), i el fons pla d'un *vas de nuit* del tipus Vegas 12/Uzita 2.

La resta de la ceràmica comuna de producció local, amb pastes més o menys fines i de tonalitats entre el beix i l'ataronjat, es troba documentada pels bols carenats del tipus Vegas 9 (un exemplar), el bol Vegas 20 (quatre exemplars; Fig. 5, 46020), i dos bols assimilables al tipus Llafranc (Fig. 8, 46211). Quant a les gerres, hi trobem la forma Vegas 44 (un exemplar), la Vegas 46 (un exemplar), la Puerta 2122 (un exemplar), i la gerreta bicònica biansada, també amb un exemplar (Fig. 7, 46237). Exemplars similars al nostre es documenten a la vil·la romana de Tolegassos en contextos dels segles II-III (Casas 1989, 150-151); (Casas 1989, sobretot fig. 98, núm. 13; Casas *et alii* 1990, 286, núm. 588). Del tipus Puerta 2136 *similis*, es comptabilitzen cinc exemplars (Fig. 6, 46232). Les ampolles no són gens abundants, es redueixen a sis exemplars del tipus Vegas 39 (Fig. 6, 46134), i dos més del tipus Vegas 40. Tan sols s'ha documentat un gran contenidor, assimilable al tipus Puerta 2209. Quelcom més abundants són les olles, amb dotze exemplars del tipus Vegas 1. Dos gibrells es poden paral·lelitzar amb els exemplars trobats a la Ciutadella de Roses i datats en la segona meitat del segle III dC (Casas *et alii* 1990, 374, nùms. 740-742) (Fig. 8, 46023). Un tercer exemplar presenta una vora recta i l'inici de l'agafador (Fig. 7, 46231). Completen aquest lot dos fragments de nanses de llànties no identificades i un fragment de paret proper al disc, així com alguns fragments de vasos no atribuïbles morfològicament, que en alguns casos presenten un dibuix incís *post cocturam*, com és el cas d'un exemplar on en el seu fons extern és visible una fulla amb les seves nervadures, tal vegada una espiga o fins una espina de peix (Fig. 8, 46033).

Les formes de la ceràmica grollera de cuina d'elaboració local, de tonalitat amarro-nada a grisa i sovint amb unes pastes grolleres, són les tradicionals per anar al foc. Així, destaca sobretot la molt funcional olla del tipus Vegas 1, amb trenta-tres exemplars evidenciats i nombroses variants formals, entre les què predomina un atuell sense coll amb la vora petita lleugerament exvasada, i diversos formats (per exemple, Fig. 8, 46041, 46046 i 46351; Fig. 9, 46248). La resta de vasos d'aquesta categoria tenen molta menys representativitat, sovint amb un únic exemplar. És el cas de l'olleta tancada tipus Puerta 3142 (Fig. 7, 46058), o dels tipus tardans Oc/Gre/3 (Fig. 7, 45945.2) i Oc/Gre/23 (Fig. 7, 45945.3). La cassola és un altre dels atuells típics de la cuina. En pasta grollera, a més de l'exemplar que sembla una forma evolucionada de la Hayes 197 africana, que ja hem comentat més amunt (Fig. 8, 45945) i que trobem en contextos de segona meitat del segle II dC a la zona gironina (Casas *et alii* 1990, 258, núm. 513), documentem la petita cassola Puerta 3204, similar a un bol i amb un sol exemplar, en la què s'observen evidències d'haver anat al foc (Fig. 8, 46059). Classificable com del tipus Vegas 14 o Vegas 15 és una cassola que presenta una llengüeta que sobresurt de la vora, i que s'hauria utilitzat com a agafador (Fig. 9, GV69-39). A una època tardana sembla pertànyer la gran cassola Cb/Gre/13 *similis* (Fig. 9, 45945.4), datable entre el 425-450/475 dC (Macías 1999: 82). També s'han documentat

quatre exemplars de bols en pasta grollera (Fig. 8, GV69-41). Un d'ells, amb la paret externa acanalada, ens ha fet pensar en una possible cassola d'imitació de ceràmica comuna africana (Fig. 9, 46062). Una petita vora i dues nanses podrien pertànyer a algun tupí o gerreta, mentre que altres fragments no poden ser classificats formalment.

A banda de les àmfores residuals que hem vist més amunt, durant la intervenció de 1969 es recuperà un petit lot d'àmfores, essencialment de procedència bètica, gal·la i africana, que cronològicament està en consonància amb la majoria dels materials que hem anat analitzant fins ara. Així, de la Bètica procedeix una vora pertanyent a una àmfora del tipus Dressel 20 D (Fig. 9, 46069), un petit fragment de pivot d'una possible Keay XIII, i tres fragments de paret. D'origen gal es classifica una nansa bifida pertanyent a una possible Dressel 2-4, així com tres vores de Gauloise 4 –una de dubtosa, Fig. 9, 46066– i una altra amb l'arrencament de la nansa (Fig. 9, 46068), un fragment de nansa i divuit fragments de paret. L'àmfora de procedència africana és quelcom més abundant, amb un pivot de Keay I (Fig. 9, 46149), un fragment de coll atribuïble al tipus Keay V o VI, així com una nansa, dos fragments de pivot i quaranta fragments de paret pertanyents a tipus amfòrics no determinats. Completen el lot de les àmfores un fragment de pivot i cinc fragments de paret pertanyents a produccions que no coneixem.

Acompanyant el conjunt analitzat fins ara hi havia un lot de materials heterogenis. És el cas d'una pedra d'esmolar sorrenca allargada, de color gris, petita, amb secció semicircular, que presenta la superfície plana i molt polimentada (Fig. 9, 45947).

S'han pogut documentar tres vidres plans de color verdós, possiblement de finestra, amb un gruix màxim de 0,35 cm. També hi ha alguns vasets, un de verdós (Fig. 9, 46198) i l'altre blavós (Fig. 9, 46199), semblants a altres documentats a *Baetulo* (Flos 1987, 39), així com un fragment de paret pertanyent a un vas no determinat.

Hi ha un petit lot de material constructiu, escàs si el comparem amb el volum de material recollit, la qual cosa al nostre entendre és un indicatiu que el material arqueològic fou triat durant la intervenció de 1969, cosa que es feia molt en aquella època. Parlem d'un fragment de *tubulus* d'hipocaust, quatre de *tegulae*, tres d'*imbrices*, una rajoleta per fer paviments d'*opus spicatum*, de 3,30 x 3,25 x 8 cm i un fragment de maó *bessal*. Se'ls ha de sumar un gran maó *bipedal* pseudoquadrangular amb un motiu decoratiu simple en aspa, fet amb dos dits en la pasta tendra, que procedeix d'aquestes excavacions i es troba en l'exposició permanent del MAC-Barcelona, amb núm. d'inventari 44061. Mesura 66 x 64 x 6,5 cm.

Altres elements recuperats són dos fragments de *cocciopesto* o *terratzo*, un aplacat de paret fet de marbre del tipus Afyon o *pavonazzeto*, dos grans fragments dels dipòsits que hi havia sota el mosaic, quatre fragments d'estuc de paret, i un fragment de paret de forn (domèstic?) de color vermell maó a l'exterior amb l'interior vidrat.

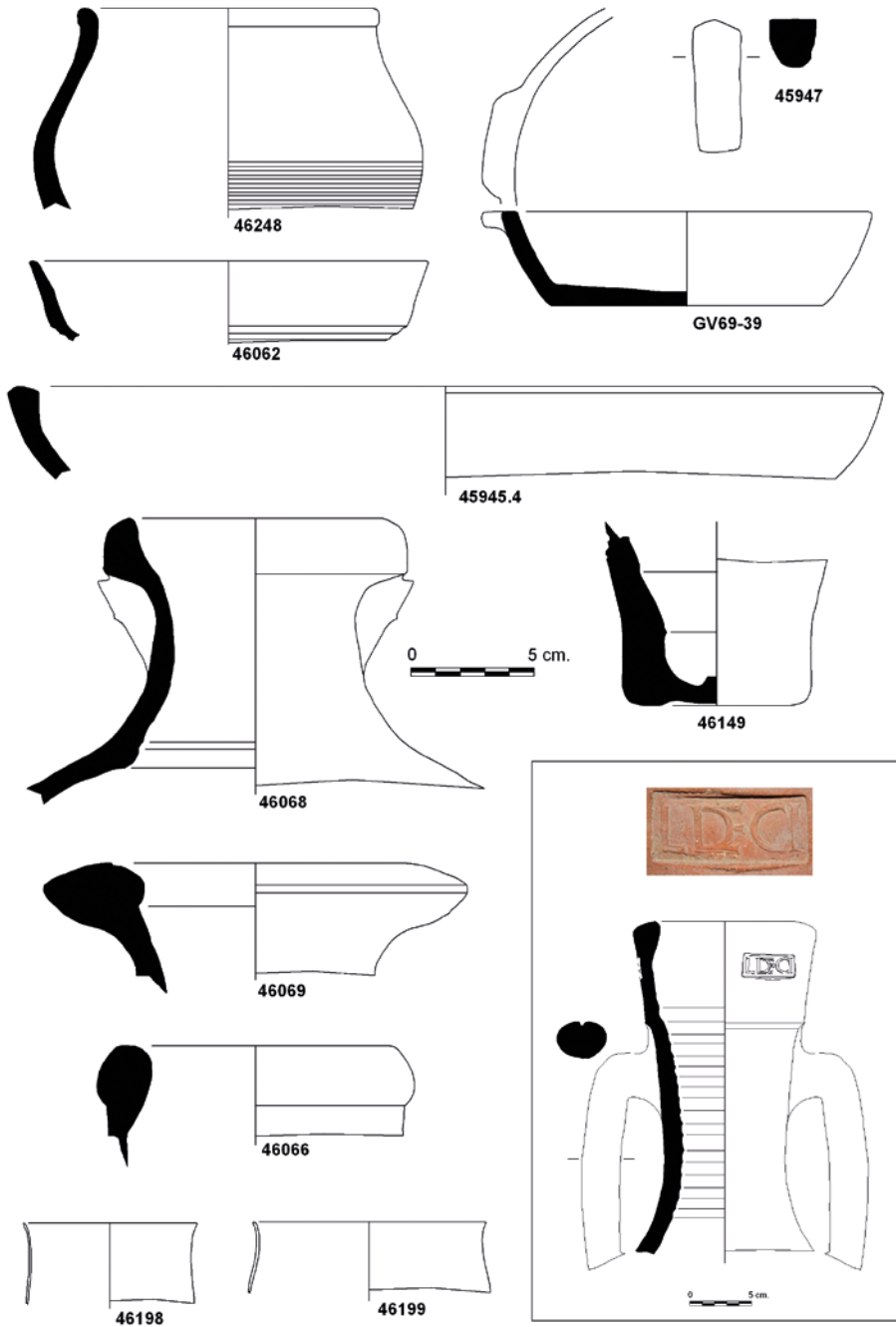


Figura 9. Material arqueològic procedent dels estrats sota el mosaic. 45945.4, 46062, 46248, GV69-39: Ceràmica grollera de cuina; 45947: Pedra d'esmolar; 46066, 46068: Àmfora gal·la; 46069: Àmfora bètica; 46149: Àmfora africana; 40124: Àmfora laietana; 46198, 46199: Vidre.

De ferro, es varen recuperar alguns elements molt deteriorats, dos d'ells pertanyents a possibles eines, una grapa i la resta a claus de forja. En bronze, hi ha diversos claus, una possible nansa de sítula i un estri acabat en ganxo.

Els elements de fauna són escassos i poc rellevants, havent-se identificat un ullal de cànid, un altre del gènere *Sus*, una banya del gènere *Capra*, així com diversos ossos llargs i plans força fragmentats.

Quant a la malacologia s'han identificat diverses espècies marines, com són la *Glycymeris glycymeris*, *Ostrea edulis*, *Mytilus galloprovincialis* i *Murex trunculus*.

Com a intrusió, entre el material romà també fou evidenciat un fons de test per a plantes amb forat, datable en l'època de les troballes arqueològiques.

Hem volgut deixar per al final una peça que es troba dipositada al MAC-Barcelona amb el número d'inventari 40124, i que en els seus inventaris consta com d'origen desconegut. Es tracta de la vora, coll i nanses d'una àmfora del tipus Pascual 1, que presenta en el llavi *litteris extantibus* la marca L·DECI (Fig. 9, requadre), que ha estat publicada recentment (Járrega, Berni 2015). Les intervencions en la plaça del Dr. Ferran de Premià de Mar durant els anys 2002 i 2006 (Quadrada 2002; Carbonell 2009), una àrea molt propera a la dels descobriments de 1969, van revelar l'existència d'una terrisseria, que a més ha resultat ser la part més antiga de tota la vil·la, que podem situar a inicis del segon quart del segle I aC (Prevosti *et alii* 2016; Coll, Prevosti 2024). En aquesta *figlina* ha estat documentada l'existència de la marca L·DECI també sobre llavi d'àmfora Pascual 1, i presumiblement feta amb el mateix punxó (Coll, Prevosti, Bagà 2016; Coll *et alii* 2024). A falta d'una confirmació arqueomètrica, tot plegat ens ofereix possibilitats de poder atribuir la marca L·DECI a la terrisseria de la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons, i que la peça ressenyada de la què es desconeix la procedència podria haver estat trobada a la Gran Via 231 pel personal del Museu Arqueològic durant la intervenció de 1969.

Atesa la relativa abundància del material arqueològic estudiat, que sobrepassa els 1.500 fragments, s'ha considerat de tot punt necessari d'aplicar un tractament estadístic en el sistema de quantificació. Tenint en compte els diversos aspectes a valorar, s'ha optat per dur a terme, en primer lloc, una comptabilitat primària dels fragments ceràmics una vegada classificats per categories, separant les vores, nanses, agafadors, parets carenades, fons, etc. A partir d'aquí, i sempre que ha estat possible, sobretot en els conjunts més grans, s'ha dut a terme una separació per formes i així poder arribar a establir el NTI (nombre tipològic d'individus) de cada categoria (Py, Adroher 1991, 94; Asensio, Sanmartí 1998, 21; Arcelin, Tuffreau-Libre 1998; Adroher *et alii* 2016, 103-106). D'aquesta manera resulta molt més precís poder establir el NMI (nombre mínim d'individus) de cada classe ceràmica, i els seus percentatges, a partir sobretot de les vores i les bases de les diferents formes ceràmiques (Bats 1988, 79; Py, Adroher 1991, 84-85). Segons aquest

sistema, si tenim una vora i un fons que no remunten, en teoria hi ha un NMI de tan sols una peça. Si apliquem el criteri del NTI, i observem que la vora pertany, per exemple, a un *skyphos* Lamb. 43, però el fons és d'un plat de peix del tipus Lamb. 23, la certesa de posseir dues peces és aleshores evident (Asensio, Sanmartí 1998, 21; Arcelin 1998, 41; Arcelin, Tuffreau-Libre 1998, XIII-XIV; Adroher *et alii* 2016, 105).

Llevat d'aquelles produccions ceràmiques poc representades, per a la resta s'ha realitzat un quadrat específic, que no incloem en el present estudi, en què s'inclouen les formes documentades i les parts de cadascuna d'elles que s'hi poden atribuir, amb l'objectiu d'obtenir el NTI. En el nostre cas, les diferents categories s'han establert a partir del sistema emprat en les excavacions de Lattes (Py 1991), i són les següents:

- 1-Ceràmica fina
- 2-Àmfora
- 3-Ceràmica comuna
- 4-Altres materials

En el següent quadre resumim les principals dades quantitatives del material estudiat:

Ceràmica fina	Fragments	NMI	% fragments	% NMI
Ibèrica d'engalba blanca	1	1	0,50	0,93
Grisa de la costa	38	26	18,81	24,07
Oxidant de tipus emporità	1	1	0,50	0,93
T.S. Itàlica	11	4	5,45	3,70
Ceràmica coríntia	1	1	0,50	0,93
T.S. Gàl·lica	9	6	4,46	5,56
T.S. Hispànica	8	6	3,96	5,56
T.S. Africana A	116	54	57,92	50,93
T.S. Africana C	6	2	2,97	1,85
T.S. Lucente	3	2	1,49	1,85
DSP	2	1	0,99	0,93
Imitació DSP	1	1	0,50	0,93
Parets fines	4	2	1,98	1,85

Àmfora	Fragments	NMI	% fragments	% NMI
Púnica/romana ebusitana	1	1	0,90	5,26
Ibèrica	7	1	6,31	5,26
Romana itàlica	6	2	5,41	10,53
Romana gal·la	23	3	20,72	15,79
Romana bètica	5	2	4,50	10,53
Romana africana	45	3	40,54	15,79

Romana Tarraconense	18	6	16,22	31,58
Romana indeterminada	6	1	5,41	5,26

Ceràmica comuna	Fragments	NMI	% fragments	% NMI
Ibèrica comuna	47	8	4,31	3,70
Ibèrica comuna grisa	1	1	0,09	0,46
Romana itàlica	6	2	0,55	0,93
Romana africana	197	82	17,97	37,50
Romana comuna	631	74	57,84	34,26
Romana comuna grisa	6	2	0,55	0,93
Romana grollera de cuina	204	48	18,70	22,22

Altres materials	Fragments	NMI	% fragments	% NMI
Indústria macrolítica	1	1	0,90	1,12
Vidre	6	3	5,41	3,37
Llàntia	3	2	2,70	2,25
Tubulus	1	1	0,90	1,12
Tegula	4	1	3,60	1,12
Imbrex	3	2	2,70	2,25
Bipedal	1	1	0,90	1,12
Paviment	3	3	2,70	3,37
Estucat	4	1	3,60	1,12
Paret de forn	1	1	0,90	1,12
Altres materials constructius	4	4	3,60	4,49
Ferro	31	21	27,93	23,60
Coure/Bronze	7	7	6,31	7,87
Fauna	12	11	10,81	12,36
Malacologia	29	29	26,13	32,58
Ceràmica moderna	1	1	0,90	1,12

TOTAL MATERIAL	Total parcial	NMI	% total fragments	% NMI
Total fina	202	108	13,33	25,00
Total comuna	1091	216	72,01	50,00
Total àmfora	111	19	7,33	4,40
Total altres materials	111	89	7,33	20,60
Total fragments	1515	432	100,00	100,00

5. Valoració

El conjunt estudiat es troba lluny de ser homogeni, i presenta un lot de materials clarament residual com són les terrisses ibèriques, les sigil·lades itàliques, sud-gàl·liques i hispàniques, i en general qualsevol altra producció datable al llarg del segle I dC o de poc abans. La troballa de materials residuals és un fenomen habitual en altres conjunts amb cronologies similars al nostre. Se n'han detectat al *cardo* B d'Empúries (Castanyer *et alii* 1993, 180-182), en la cisterna excavada l'any 2004 a la meitat meridional de la *insula* que havia estat ocupada per *tabernae*, també a Empúries (Tremoleda, Castanyer, Santos 2014, 31-40), a l'abocador de Mas Gusó de Belcaire d'Empordà (Soler, Nolla, Casas 2020, 15-16, 21-24 i 80), a l'abocador oriental de la vil·la romana de Tolegassos de Viladamat (Casas, Nolla 1993), al pou de la mateixa vil·la, considerat un conjunt tancat (Casas, Nolla 1986-1989, 212), a la vil·la del Pla de Palol de Platja d'Aro (Nolla 2002), a la vil·la de Mas d'en Gras de Vila-seca (Járrega, Sánchez 2008, 120-121), al carrer Caputxins 33 de *Tarraco* (Aquilué 1992, 27), a Can Fullerachs de Mataró (Cerdà *et alii* 1997b, 77), o a l'abocador de l'avinguda Espanya, 3 d'Eivissa (González Villaescusa 1990, 27-28), entre molts altres que es podrien esmentar.

L'explicació en el nostre cas rau, molt probablement, en la mateixa formació dels nivells arqueològics, implicant la troballa d'uns dipòsits per sota d'un mosaic una profunda remodelació d'aquest espai de la vil·la, que passa de ser *pars fructuaria* a ser *pars urbana*, amb totes les conseqüències que això comporta. La manca de registres sobre aquesta intervenció arqueològica, segurament deguts a les circumstàncies de l'època, ens ha privat de conèixer una informació estratigràfica cabdal. Així, hem de suposar que el farciment que contenia tots els materials estudiats no és altra cosa que un nivellament del terreny que es va fer en funció de la reforma planificada, amb la finalitat de reblir uns dipòsits potser en part aleshores ja soterrats. Una mica el mateix que es farà gairebé dos-cents anys després en l'edifici octogonal de Can Ferrerons, que pertany a la mateixa vil·la, quan entorn de l'any 500 s'anul·larà el seu *balneum* mitjançant un potent rebliment, i els àmbits 1, 2 i 3 (*caldarium* i *tepidarium*) es convertiran en una vivenda que funcionarà durant tota la fase de ruralització de l'edifici. El *frigidarium*, que no es reblirà, esdevindrà part d'un *torcularium* (Prevosti, Coll 2017; Coll, Prevosti 2021; Prevosti, Navarro, Coll 2024).

Si examinem el material més modern del conjunt referenciat més amunt ens adonem que la gran majoria dels vasos que el componen es poden datar preferentment a partir de la segona meitat del segle II dC. És el cas de les formes de la T.S. Africana A, que fora d'algunes formes primerenques com ara la Lamb. 4/36a o Hayes 3A (Atlante 1981, 24), pràcticament totes tenen una datació d'entre el 150-200, com passa amb les formes Lamb. 2b/Hayes 9B (Atlante 1981, 27) i la Lamb. 8/Hayes 17A (Atlante 1981, 34). Altres formes de la T.S. Africana A són encara més tardanes, típiques de contextos del segle III dC, cas de la forma Lamb. 3b/Hayes 14 (Atlante 1981, 33), de les diverses variants de la forma Lamb. 9/Hayes 27 (Atlante 1981, 31), forma especialment abundant en el jaciment

com hem vist més amunt, i sobretot de la forma Hayes 31 (Atlante 1981, 36), que és una de les formes més modernes en T.S. Africana A, potser la darrera de totes, que imita el plat Hayes 50 en africana C, d'un èxit aclaparador (Nolla, Casas 2009, 21). Sigui com sigui, destaca la presència de la T.S. Africana A per damunt de les altres ceràmiques fines, que amb 116 fragments és un 57,92 % del total d'aquestes, i un 50,93 % pel que fa al NMI de totes elles.

Tot i que escadussera, no deixa de tenir interès la presència d'un fragment de ceràmica coríntia, relativament escassa en els nostres jaciments excepte en llocs com Mas Gusó, on se'n constaten més del que sol ser habitual (Soler, Nolla, Casas 2020, 51-58), i que sol ser indicativa de nivells del segle III dC.

Definitòria *per se* de nivells del segle III, fins i tot d'inicis de la centúria següent, és la forma Lamb. 40/Hayes 50 en T.S. Africana C (Hayes 1972, 69-73; Atlante 1981, 65-66), que és sempre la més abundant d'una producció de què se solen constatar tan sols uns pocs fragments en aquests contextos (p. e., Casas 1989, 80-94; Castanyer *et alii* 1993, 162; Casas, Nolla 1993, 87; Aquilué *et alii* 2008, 56-59; Járrega 2014, 146-148; Tremoleda, Castanyer, Santos 2014, 31-40), i com veiem que passa també amb el nostre conjunt. Són poques les excepcions d'aquesta norma, com ara Casa Pastors, a Girona, on la T.S. Africana C és la ceràmica fina importada més ben representada, amb la forma Hayes 50 al capdavant (Nolla, Casas 2009, 20). En el nostre cas es tracta de la forma Hayes 50A, classificable entre el segon i tercer quart del segle III dC, i que amb 6 fragments representa el 2,97 % de totes les ceràmiques fines, i l'1,85 % del NMI.

Algunes de les formes de la ceràmica africana de cuina tenen, en general, una cronologia bastant dilatada que pot arribar al Baix Imperi. És el cas de la cassola Ostia III, 267, que s'inicia a finals del segle I dC o a principis del segle II dC, i pot trobar-se en contextos del segle IV o del V dC sense massa canvis (Atlante 1981, 218; Aguarod 1991, 281-282; Aquilué 1995, 68), o del plat-cassola Lamb. 10a/Hayes 23B, amb una cronologia similar (Atlante 1981, 217; Aguarod 1991, 267-268; Aquilué 1995, 69). En altres formes la vida útil de l'atuell és més curta, com per exemple amb el plat-tapadora Ostia II, 302, que no ultrapassa el segle II dC (Atlante 1981, 212; Aquilué 1985, 210; Aguarod 1991, 245-246; Aquilué 1995, 67). Testimoniem també tota una sèrie de formes de llarga durada que poden datar-se a partir del 150 dC i que arriben al Baix Imperi, com per exemple els plats-tapadora Ostia I, 17/Hayes 182 (Atlante 1981, 213), Ostia I, 261 (Atlante 1981, 212; Aguarod 1991, 248-249; Aquilué 1995, 67), o Ostia III, 170 (Atlante 1981, 214; Aquilué 1995, 67). En altres casos es tracta de formes que no trobem fins al segle III dC, com els plats-tapadora Ostia IV, 59 (Aquilué 1995, 67), les cassoles Ostia I, 273/Hayes 193 (Atlante 1981, 222; Aguarod 1991, 289; Aquilué 1995, 69) o la del tipus Atlante CVII, 12 (Atlante 1981, 220; Aguarod 1991, 288; Aquilué 1995, 69). Atesa la seva escassetat és interessant la presència al jaciment d'una vora de gerra assimilable al tipus Uzita 48.1 (González Villaescusa 1993; González Villaescusa *et alii* 2015). La ceràmica africana de cuina, amb

197 fragments, representa el 17,97 % del total de la ceràmica comuna, però el 37,50 % del NMI de totes elles, per damunt de la terrissa de producció local.

La ceràmica comuna d'elaboració local presenta algunes formes interessants, com el bol de tipus Llafranc (Fig. 8, 46211), que es troba a les comarques gironines des de la primera meitat del segle II endavant (Casas *et alii* 1990, 216, núm. 429-432), en jaciments com Mas Gusó en nivells de segle III dC (Soler, Nolla, Casas 2020, 69), a Casa Pastors a finals del segle III dC (Nolla, Casas 2009, 41), o en els nivells d'abandonament del *cardo* B d'Empúries (Castanyer *et alii* 1993, 174).

Una altra peça destacable és la gerra o copa biansada (Fig. 7, 46237), paral·lelitzable amb altres exemplars similars que sovintegen en els jaciments gironins entre la segona meitat del segle II-finals del III dC (Soler, Nolla, Casas 2020, 69).

Els gibrells amb vora acanalada (Fig. 8, 46023) tenen els seus paral·lelismes en contextos del segle III avançat, com es comprova a l'abocador del Mas Gusó (Soler, Nolla, Casas 2020, 75); (Soler, Nolla, Casas 2020, fig. 64 núms. 1, 2 i 5) o a la Ciutadella de Roses (Casas *et alii* 1990: 374, núms. 740-742). En qualsevol cas la ceràmica comuna de producció local amb 631 fragments és el 57,84 % de tota la ceràmica comuna, mentre que el seu NMI és de tan sols el 34,26 %, inferior al de la ceràmica comuna de procedència africana.

L'àmfora evidenciada és relativament escassa. Fora dels exemplars clarament residuals, alguns dels fragments de procedència bètica com la vora de Dr. 20 D (Fig. 9, 46069), les àmfores d'origen gal (Fig. 9, 46066 i 46068), i sobretot les africanes (Fig. 9, 46149) poden ser datades sense massa dificultats en un context de segles II-III dC, com gran part del material aquí estudiat.

Majoritàriament, la ceràmica grollera de cuina presenta unes formes característiques també dels segles II-III dC. És el cas de les olles de cos globular, sense coll, llavi petit però ben definit, de forma arrodonida i obert cap enfora, generalment amb pasta de tonalitat grisa (esp. Fig. 8, 46041 i 46351), que trobem a jaciments com Mas Gusó (Soler, Nolla, Casas 2020, 75-79); (Soler, Nolla, Casas 2020, figs. 57-59), Pla de l'Horta (Nolla, Simón 2019, fig. 15.24 a 15.51) o al *cardo* B d'Empúries (Castanyer *et alii* 1993, 176). En alguns d'aquests paral·lelismes s'evidencien exemplars amb nanses, cosa que en el nostre cas no podem afirmar ni negar a causa de la fragmentació dels vasos. Aquesta forma és molt habitual a partir de la segona meitat del segle II dC (Casas *et alii* 1990, 300-ss.). Pensem que el prototipus d'aquesta olla podria tenir el seu origen en les formes africanes Hayes 131 i/o Hayes 200/Aguarod, fig. 91-92. Les cassoles (Fig. 7, 46059; Fig. 9, GV69-39), com les olles, són formes funcionals que canvien relativament poc amb el pas dels segles des de l'època romano-republicana. La ceràmica de cuina, amb 204 fragments, és el 18,70 % de la ceràmica comuna, i el 22,22 % pel que fa al NMI.

El fet de no constatar-se l'existència de T.S. Africana D en aquest conjunt, sumat a tot el que hem comentant, ens portaria a concloure que la cronologia d'aquest nivell és el segle III avançat, sense arribar al IV dC. Amb tot, cal no oblidar que s'ha documentat la presència de T.S. Lucente, amb tres fragments. En aquest cas, amb dos fons no identificats i una paret, poca cosa es pot dir si no és recordar que es tracta d'un tipus ceràmic que s'elabora a partir de finals del segle III dC i sobretot durant la centúria següent (p.e., Atlante 1981, 5). A aquestes evidències cal sumar la presència d'algunes ceràmiques africanes de cuina que tenen una datació a partir del segle IV dC, com són els plats-tapadora del tipus Ostia IV, fig. 1 (Atlante 1981, 215; Aguarod 1991, 262), Ostia IV, 59 (Atlante 1981, 213) i Ostia IV, 60 (Atlante 1981, 212). Cal sumar-hi les cassoles del tipus Atlante CVII, 10 (Atlante 1981, 219) i Atlante CVII, 11 (Atlante 1981, 220). Tot plegat pensem que ens autoritza a assignar un *terminus ante quem* de primer quart del segle IV dC per a la formació d'aquest conjunt excavat l'any 1969.

De qualsevol manera, i amb les variants cronològiques i materials de cada cas, els conjunts ceràmics paral·lelitzables al nostre, datats sobretot entre mitjans i finals del segle III dC o poc després, són relativament abundants. Així, en les ciutats destaquem alguns complexos emporitans, com les restes del *cardo* B (Castanyer *et alii* 1993), la cisterna de l'angle NE del *forum* (Aquilué *et alii* 1984, 467-475), una cisterna reblerta al segle III dC (Tremoleda, Castanyer, Santos 2014, 31-40), o altres contextos de l'antiga colònia focea (Aquilué *et alii* 2008, 56-59). D'*Illuro* podem paral·lelitzar les troballes d'El Carreró núm. 43-45 (Cerdà *et alii* 1997a, 54-70), de Can Ximenes (Cerdà *et alii* 1997b, 67-76) o de Can Fullerachs (Cerdà *et alii* 1997b, 77-119). També de *Gerunda*, amb els estrats I a VII de "Casa Pastors" (Nolla, Nieto 1979; Nolla, Casas 2009) o de l'antiga *Ebusus*, amb l'abocador de l'Avinguda Espanya, 3 (González Villaescusa 1990, 73-75).

En les diferents vil·les també trobem alguns conjunts materials semblants al nostre, tant tipològicament com cronològica, alguns molt més abundants pel que fa a la quantitat de material exhumat. Sense voler ser exhaustius, els de l'abocador de Mas Gusó, a Bellcaire d'Empordà (Soler, Nolla, Casas 2020), el conjunt tancat del pou de Tolegassos, a Viladamat (Casas, Nolla 1986-1989), l'abocador oriental de la mateixa vil·la (Casas *et alii* 1993), o les seves escombreres 1 i 2 (Casas 1989, 126-160). També són equiparables al nostre paquet de materials els pertanyents a la fase IV de la vil·la de Mas d'en Gras, a Vila-seca (Járrega, Sánchez 2008, 53-56; 92-112), els de la fase cinquena de la vil·la del Pla de l'Horta, a Sarrià de Ter (Nolla, Simón 2019, 309-344), els de la fase I/II de la vil·la del Pla de Palol, a Platja d'Aro (Nolla 2002, 109-136), els de la fase d'abandonament de Vilauba, a Camós (Castanyer, Tremoleda 1999, 112-118, làms. 47-70; Castanyer, Tremoleda 2008), o el conjunt material del segle III de la vil·la dels Ametllers de Tossa (Palahí, Nolla 2010, 296-298).

Cronològicament parlant, són més difícils de justificar els fragments recuperats de ceràmica del tipus DSP, alguns dels quals potser són d'imitació. El tipus DSP és encara

més tardà que tota la resta del conjunt, car es data essencialment des de mitjans segle IV fins el VI dC (entre d'altres, Rigoir 1968, 187-192; Raynaud 1993, 410-411). Potser en relació amb aquests tipus tardoantics s'ha de posar la gran cassola Cb/Gre/13 *similis* en ceràmica grollera de cuina grisa (Fig. 9, 45945.4), datable com ja hem comentat entre el 425-450/475 dC. (Macías 1999, 82), o els tipus tardans Oc/Gre/3 (Fig. 7, 45945.2) i Oc/Gre/23 (Fig. 7, 45945.3) també en ceràmica grollera de cuina, que presenten una cronologia similar. No pensem que sigui impossible relacionar aquests elements tan tardans amb l'existència de diverses tombes localitzades en l'estança del mosaic, per damunt seu (Prevosti 1981, 130), que presumiblement han de ser més tardanes. Aquests enterraments cal relacionar-los amb altres elements de necròpolis trobats en diferents àrees del jaciment, com són els del Mas Foixà, no documentats arqueològicament (Coll 2004, 262), i els dels estrats d'abandonament de l'edifici octagonal de Can Ferrerons, que s'han de datar com a mínim a finals del segle VI dC o ja en la centúria següent (Coll, Prevosti, Bagà 2019, 258; Coll, Prevosti 2020, 285; Prevosti, Navarro, Coll 2024), i que ens podrien estar indicant la fase d'abandonament definitiu de la vil·la.

6. Conclusions

Com s'ha vist, els materials exhumats sota el mosaic indiquen una cronologia de la fi del segle III o l'inici del IV, per tant considerablement més tardana que el període de la dinastia Severa, com s'havia publicat (Prevosti 1981, 128-132). Es tracta d'un conjunt força nombrós d'uns 1500 fragments ceràmics i algun altre tipus d'objecte, dins del qual destaca la gran abundància d'importacions africanes, tant de ceràmica fina com de ceràmica de cuina.

La presència de diversos fragments de vidre pla, de finestra, i d'un fragment de placa de marbre d'Afyon o *pavonazzeto*, al costat del gran mosaic, ajuda a formar-se una idea de la riquesa de l'establiment. També és interessant la notícia de l'aparició, uns 60 m al nord-est, d'un altre mosaic amb la representació d'un dofí cavalcat per Eros, que, com hem reflexionat, molt possiblement indica la zona dels banys de la vil·la. Encara uns 140 m al nord, es troba el pavelló octagonal de Can Ferrerons, un edifici de rebre amb sales de recepció i de banquet i uns petits banys.

El mosaic, que presenta dos camps de decoració, un espai rectangular major, amb decoració geomètrica i una franja rectangular allargada amb dos grans rosetons, pertany a un esquema de distribució molt corrent en la mosaística romana, que sovint utilitza un tapís quadrat i una franja rectangular allargada complementària per omplir el rectangle de l'estança. Aquesta darrera franja, en el cas de Premià, presenta una decoració de categoria més important que el tapís geomètric, car dibuixa motius elaborats, amb tesselles de pasta de vidre de policromia rica. Està situada al costat oposat a la porta. No podem fer

pas cap deducció sobre la funció de la sala, a partir de la decoració del mosaic, per bé que degut a la proximitat amb la zona dels banys, podria ser un *triclinium*, tal com correspon als costums romans.

La datació del mosaic en el segle IV enllaça amb l'edifici octagonal, que es data en el segle V, i tot plegat mostra un panorama de riquesa excepcional, característica d'una de les grans vil·les tardoromanes, que la col·loca juntament amb la de Cal Ros de les Cabres (El Masnou) entre les dues més destacades del Maresme tardoantic.

La forta presència de material del segle II segurament indica una etapa important en la vida de l'establiment. En destaca la presència de T.S. Africana A, i sobretot de la ceràmica comuna de producció africana, que en NMI és una mica superior a la de la ceràmica comuna de producció local malgrat que en nombre de fragments aquesta la triplica. Tot plegat correspon a l'activitat industrial dels cinc dipòsits que es van trobar sota el mosaic. S'havia llençat la hipòtesi que els dipòsits corresponguessin a una fàbrica de salaons, per bé que tipològicament no s'hi adequen. No ens semblen tampoc dipòsits per al procés d'elaboració del vi, car no tindria sentit la disposició en bateria i amb comunicació entre ells. Altres possibilitats podrien ser per a tints, d'una *tinctoria*, o per a la neteja de roba d'una *fullonica*. Però la possibilitat que ens sembla més plausible és la decantació de l'oli, per a la qual es requereixen diversos dipòsits en bateria (Peña 2020). Si la decantació és manual, els dipòsits poden ser iguals i a la mateixa alçada, i sense desguàs a la part inferior. En els dipòsits en bateria comunicats entre ells per la part alta (*structile gemella*), l'oli passa d'un dipòsit a l'altre, ja que sura damunt de l'aigua calenta que s'hi aboca, que precipita amb les impureses. En aquest cas, a la vora d'aquesta sala hi hauria hagut les premses, dissortadament perdudes sota la pressió urbanística. Ara bé, és ben possible que els grans carreus que es van trobar molt a prop (Fig. 1, 10) s'hagin d'identificar amb els contrapesos de les premses.

Les notícies de premsa de la troballa situen sobre el mosaic diverses tombes, que havien desaparegut quan van arribar els tècnics del Museu Arqueològic de Barcelona, excepte una que es va poder excavar i que també apareix a les fotografies. Pensem que el material d'aquesta tomba deu respondre majoritàriament a la ceràmica més moderna del conjunt que hem estudiat, que és del tipus DSP i ceràmica grollera de cuina grisa tardoantiga. Es tracta d'un fenomen comú a la fi de moltes vil·les romanes, que en ruralitzar-se, en les seves darreres etapes de vida, van concentrant l'activitat en les zones més sòlides de la casa, que són els antics espais residencials, i encara quan l'àrea d'ús es va reduint més, aquests acaben ocupats per necròpolis (Clariana, Prevosti 1994; Chavarría 2001; Chavarría 2006, 17-35).

Bibliografia

- ADROHER, A. M., CARRERAS, C., ALMEIDA, R. DE, FERNÁNDEZ, A., MOLINA, J., VIEGAS, C. 2016, Registro para la cuantificación de cerámica arqueológica: estado de la cuestión y una nueva propuesta. Protocolo de Sevilla (prcs/14), *Zephyrus* LXXVII, 87-110.
- AGUAROD, C. 1991, *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Zaragoza.
- AQUILUÉ, X. 1985, Algunas consideraciones sobre el comercio africano. Tres facies características de la cerámica común africana de época alto-imperial, *Empúries* 47, 210-222.
- AQUILUÉ, X. 1992, Comentaris entorn a la presència de les ceràmiques de producció africana a Tarraco, in: X. Dupré (coord.), *Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 25-33.
- AQUILUÉ, X. 1995, La cerámica común africana, in: X. Aquilué, M. Roca (eds.), *Cerámica comuna romana d'època Alto-Imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes VIII, Barcelona, 61-72.
- AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2008, L'evolució dels contextos ceràmics d'Empúries entre els segles II aC i VII dC, in: *SFECAG. Actes du Congrès de l'Escala-Empúries*, Marseille, 33-62.
- AQUILUÉ, X., MAR, R., NOLLA, J. M.^a, RUIZ DE ARBULO, J., SANMARTÍ, E. 1984, *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Monografies Emporitanes VI, Barcelona.
- ARCELIN, P. 1998, Quantifier les céramiques d'un site. Choix préalable et traitements de l'information archéologique, in: P. Arcelin, M. Tuffreau-Libre, *La quantification des céramiques: conditions et protocole: actes de la table ronde du Centre archéologique européen du Mont-Beuvray, Glux-en-Glenne*, Bibracte, 37-46.
- ARCELIN, P., TUFFREAU-LIBRE, M. (eds.) 1998, *La quantification des céramiques: conditions et protocole: actes de la table ronde du Centre archéologique européen du Mont-Beuvray, Glux-en-Glenne*, Bibracte.
- ASENSIO, D., SANMARTÍ, J. 1998, Consideracions metodològiques en relació a l'estudi de les activitats comercials en època protohistòrica, in: *Comerç i vies de comunicació (1000 aC-700 dC), XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 17-32.
- ATLANTE 1981, A. Carandini (coord.), *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo impero)*, Roma.
- BACARIA, A. 1991, Les imitations de DS.P sur le littoral catalan (V^{ème} siècle après J.-C.), *Actes du Congrès de Cognac*, Marseille, 353-363.
- BARRAL, X. 1978, *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana*, Publicacions Eventuales 29, Barcelona.
- BATS, M. 1988, *Vaisselle et alimentation à Olbia de Provence (v. 350-v. 50 av. J.-C.). Modèles culturels et catégories céramiques*, Revue Archéologique de Narbonnaise, supplément 18, Paris.
- BLÁZQUEZ, J. M.^a 1981, *Mosaicos Romanos de Córdoba, Jaen y Málaga*, Corpus de Mosaicos de España III, Madrid.
- BONIFAY, M. 2004, Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique, *British Archaeological Reports, International Series* 1301, Oxford.
- BOSCH, M., COLL, R., FONT, J. 2002, La vil·la romana de Can Farrerons a la llum de les darreres intervencions. Propostes d'actuació arqueològica i de patrimonialització per a Premià de Mar, *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 53-70.
- BOSCH, M., COLL, R., FONT, J. 2005, La vil·la ro-

- mana de Can Farrerons (Premià de Mar, Maresme). Resultats de les darreres intervencions, *Tribuna d'Arqueologia* 2001-2002, Barcelona, 167-188.
- CARBONELL, C. 2009, Noves aportacions a l'estudi de la *pars rustica* de la vil·la romana de Can Farrerons (Premià de Mar): el recinte de Llevant, in: V. Revilla, J. R. González, M. Prevosti (eds.), *Actes del Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense*, Monografies del MAC-Barcelona 11, vol II, 139-154, Barcelona.
- CASAS, J. 1989, *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat (Campanyes de 1982 a 1988)*, Sèrie Monogràfica 10, Girona.
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J. M.^a, TREMOLEDA, J. 1990, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Sèrie Monogràfica 12, Girona.
- CASAS, J., NOLLA, J. M.^a 1986-1989, Un conjunt tancat amb ceràmica africana a la vil·la romana dels Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà), *Empúries* 48-50, vol. I, 202-213.
- CASAS, J., NOLLA, J. M.^a 1993, *L'abocador oriental de la vil·la de Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà)*, *Estudis Arqueològics* 1, Girona.
- CASAS, J., NOLLA, J. M.^a 2012, La ceràmica de engobe blanco, in: D. Bernal, A. Ribera (eds.), *Cerámicas hispanoromanas. II. Producciones regionales*, Cádiz, 655-660.
- CASAS, J., NOLLA, J. M.^a, SOLER, V. 2009-2011, Ceràmiques corínties romanes al nord-est del *Conuentus Tarraconensis*, *Empúries* 56, 235-247.
- CASTANYER, P., SANMARTÍ, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., BENET, C., CARRETÉ, J. M.^a, FÀBREGA, X., REMOLÀ, J. A., ROCAS, X. 1993, L'excaució del *kardo* B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries, *Cypsela* X, 159-194.
- CASTANYER, P., TREMOLEDA, J. 1999, *La vil·la romana de Vilauba. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*, Girona.
- CASTANYER, P., TREMOLEDA, J. 2008, Arquitectura i *instrumentum domesticum* a la vil·la de Vilauba al segle III d. C., in: *The countryside at the 3rd century. From Septimius Severus to the Tetrarchy*, Studies on the rural world in the Roman period 3, Girona, 35-77.
- CERDÀ, J. A., GARCIA, J., MARTÍ, C., PUJOL, J., PERA, J., REVILLA, V. 1997a, *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*, *Laietània* 10/1, Mataró.
- CERDÀ, J. A., GARCIA, J., MARTÍ, C., PUJOL, J., PERA, J., REVILLA, V. 1997b, *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*, *Laietània* 10/2, Mataró.
- CHAVARRÍA, A. 2001, Poblamiento rural en el *territorium* de Tarraco durante la Antigüedad Tardía, *Arqueología y Territorio Medieval* 8, 55-76.
- CHAVARRÍA, A. 2006, *Villas en Hispania durante la Antigüedad Tardía*, Madrid.
- CLARIANA, J. F., 1982-1983, La col·lecció de terra sigil·lata del Museu del Maresme, *Laietània* 2-3, 254-258.
- CLARIANA, J. F., 2010, Ceràmica coríntio-romana, in: J. M. Modolell (ed.), *Una pàgina de les Colacions de Joan Cassià i materials arqueològics del jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar)*, Cabrera de Mar, 83-87.
- CLARIANA, J. F., PREVOSTI, M. 1994, Un exemple de ruralització a l'antiguitat tardana: la vil·la romana de Torre Llauder, in: *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Barcelona, 117-126.
- COLL, R., 2004, *Història arqueològica de Premià*, Premià de Mar.
- COLL, R. 2009, Les darreres novetats arqueològiques a Premià de Mar (anys 2004-2007), *XXV Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 209-232.
- COLL, R. 2016, Noves troballes a la vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, el

- Maresme), *XXXII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 17-29.
- COLL, R. 2021, Premià de Mar 1969. Descobriments d'un mosaic romà, in: *Miscel·lània d'Estudis d'Història i Arqueologia. Exilis i deportacions, Felibrejada* 99, 117-124.
- COLL, R., GAMARRA, A., GARCIA, M. J., NAVARRO, R., PREVOSTI, M. 2021, El mosaic romà de Premià: de la descoberta a la posada en valor patrimonial, *Arqueoblog. Museu d'Arqueologia de Catalunya*. <http://blog.mac.cat/el-mosaic-roma-de-premia-de-la-descoberta-a-la-posada-en-valor-patrimonial/> (versió juny 2021).
- COLL, R., JÁRREGA, R., BERNI, P., PREVOSTI, M. 2024, Epigrafia amfòrica de la terrisseria de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), in: C. Forn, E. Gurri (coords.), *III Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, El vi a l'Antiguitat, Economia, producció i comerç al Mediterrani*, Badalona, 360-372.
- COLL, R., PREVOSTI, M. 2016, La tècnica constructiva de l'edifici octogonal de Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), *QUARHIS* 12, 94-105.
- COLL, R., PREVOSTI, M. 2020, El edifici octogonal tardoantiguo de la villa de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), in: R. Martínez, T. Nogales, I. Rodà (coords.), *Congreso Internacional. Las Villas romanas bajoimperiales de Hispania*, Palència, 281-289.
- COLL, R., PREVOSTI, M. 2021, Una "tetera" Rigoir 23 en ceràmica estampada gris (DSP) procedent del edifici octogonal romà de Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), *Boletín de la SECAH-Ex Officina Hispana* 12, 86-91.
- COLL, R., PREVOSTI, M. 2024, La terrisseria de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), in: C. Forn, E. Gurri (coord.), *III Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, El vi a l'Antiguitat, Economia, producció i comerç al Mediterrani*, Badalona, 207-222.
- COLL, R., PREVOSTI, M., BAGÀ, J. 2016, Primeros resultados del estudio del taller anfórico de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), in: R. Járrega, P. Berni (eds.), *III Congreso Internacional de la SECAH-Ex Officina Hispana. Amphorae ex Hispania. Paisajes de producción y de consumo*, Monografías Ex Officina Hispana III, Tarragona, 120-138.
- COLL, R., PREVOSTI, M., BAGÀ, J. 2018, Elements d'escalfament i de drenatge del *balneum* de l'edifici octogonal de Can Ferrerons (Premià de Mar, el Maresme): *tubuli latericii* i *clavi coctiles*, *XII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*, Dosrius, 18-31.
- COLL, R., PREVOSTI, M., BAGÀ, J. 2019, L'edifici octogonal tardoantiguo de Can Ferrerons (Premià de Mar, El Maresme), in: J. Graupera (ed.), *In Maritima. 2n. Simposi sobre història, cultura i patrimoni del Maresme medieval. Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials*, Vilassar de Dalt, 251-274.
- COLL, R., PREVOSTI, M., BAGÀ, J. 2020, Els antecedents prehistòrics de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), *Laietania* 21, 9-20.
- CORTÉS, A. 2014, *L'arquitectura domèstica d'època tardorepublicana i altimperial a les ciutats romanes de Catalunya*, Barcelona.
- COTTON, M. A., MÉTRAUX, G. P. R. 1985, *The San Rocco Villa at Francolise*, New York.
- FLOS, N. 1987, *Baetulo. Els vidres*, Monografies Badalonines 10, Badalona.
- Font, J. 2013, *Intervenció arqueològica Horta Farrerons-Vil·la romana de Can Ferrerons. Premià de Mar, el Maresme, 2001-2008*, memòria inèdita, Barcelona, Arxiu del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, R. 1990, *El vertedero de la Avenida de España, 3 y el siglo III d. de*

- C. en *Ebusus*, Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza 22, Eivissa.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, R. 1993, Origine et diffusion d'une forme peu courante de céramique africaine. Nouvelle contribution à la connaissance du commerce de Byzacène au III^es. après J.-C., *Antiquités Africaines* 29, 151-161.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, R., QUEVEDO, A., JÁRREGA, R., PECCI, A., CAU, M. A. 2015, La céramique culinaire africaine. Typo-chronologie, fonction et diffusion de la forme Uzita 48.1, *Mélanges de la Casa de Velázquez, Nouvelle série* 45 (2), 169-194.
- GRANADOS, J. O. 1979, Cerámica corintio-romana en el Levante de la Península Ibérica, *Saguntum-PLAV* 14, 203-214.
- HAYES, J. W. 1972, *Late Roman Pottery*, Roma.
- HINKS, R. P. 1933, *Catalogue of the Greek, Etruscan and Roman Paintings and Mosaics in the British Museum*, London.
- JÁRREGA, R. 2014, Les ceràmiques. Un exemple de l'activitat comercial a l'ager *Tarraconensis*, in: R. Járrega, M. Prevosti (eds.), *Ager Tarraconensis 4. Els Antigons, una vil·la senyorial del Camp de Tarragona*, Documenta 16, Tarragona, 55-183.
- JÁRREGA, R., BERNI, P., 2015, *Lucius Decius*: nuevo personaje sobre ánfora Pascual 1 layetana, *Boletín de la SECAH-Ex Officina Hispana* 6, 39-40.
- JÁRREGA, R., SÁNCHEZ, E. 2008, *La vil·la romana del Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)*, *Hic et Nunc* 3, Tarragona.
- LEVI, D. 1947, *Antioch Mosaic Pavements*, Princeton.
- LÓPEZ MONTEAGUDO, G., NAVARRO, R., PALOL, P. de 1998, *Mosaicos Romanos de Burgos*, Corpus de Mosaicos de España XII, Madrid.
- MACÍAS, J. M.^a 1999, *La ceràmica comuna tar-doantiga a Tàrraco: anàlisi tipològica i històrica (segles V-VII)*, Monografies Tarraconenses 1, Tarragona.
- MALFITANA, D. 2007: *La ceramica "corinzia" decorata a matrice. Tipologia, cronologia ed iconografia di una produzione ceramica greca di età imperiale*, *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta, Supplementum* 10, Bonn.
- MASSÓ, J., RAMÓN, E., JÁRREGA, R., 2014, Les ceràmiques romanes corínties dels Antigons, in: R. Járrega, M. Prevosti (eds.), *Ager Tarraconensis 4. Els Antigons, una vil·la senyorial del Camp de Tarragona*, Documenta 16, Tarragona, 195-203.
- NOLLA, J. M.^a 1978, Una producció característica: les àmfores "DB", *Cypsela* II, 201-230.
- NOLLA, J. M.^a 1992, L'abandonament de la Neàpolis emporitana. Estat de la qüestió i noves dades, in: X. Dupré (coord.), *Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 83-89.
- NOLLA, J. M.^a (ed.) 2002, *Pla de Palol. Un establiment romà de primer ordre a Platja d'Aro, Castell-Platja d'Aro*.
- NOLLA, J. M.^a, CASAS, J. 2009, *Arqueologia urbana a Girona. L'excavació Cuina de Casa Pastors*, *Estudis Arqueològics* 8, Girona.
- NOLLA, J. M.^a, NIETO, F. J. 1979, Acerca de la cronología de la muralla romana tardía de *Gerunda*: la terra sigillata clara de "Casa Pastors", *Faventia* 1/2, 263-283.
- NOLLA, J. M.^a, SIMÓN, J. 2019, El material ceràmic, in: A. Costa, Ll. Palahí, J. M.^a Nolla, D. Vivó (eds.), *La vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) i el suburbium de Gerunda com espai residencial i productiu*, *Sèrie Monogràfica* 29, Girona, 273-364.
- PALAHÍ, LL., NOLLA, J. M.^a 2010, *Felix Turissa. La vil·la romana dels Ametllers i el seu fundus (Tossa de Mar, La Selva)*, Documenta 12, Tarragona.
- PARLASCA, K. 1959, *Die Römischen Mosaiken in Deutschland*, Berlin.
- PEÑA, Y. 2020, La elaboración de aceite de oliva en la Bética romana. Técnicas y procesos, in: L. Berrocal-Rangel, A. Mederos (eds.), *Docendo discimus Homenaje a la profe-*

- sora Carmen Fernández Ochoa, *Anejos a CuPAUAM 4*, Madrid, 235-245.
- PREVOSTI, M. 1981, *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Mataró.
- PREVOSTI, M., CLARIANA, J. F. 2007, El taller ceràmic de Torre Llauder (Mataró, El Maresme), in: *Pottery workshops and agricultural productions, Studies on the Rural World in the Roman Period 2*, Girona, 47-68.
- PREVOSTI, M., COLL, R. 2017, Un *balneum* du Ve siècle dans le bâtiment octogonal de Can Ferrerons (Barcelone), in: *Studies of the Rural World in the Roman Period 10*, Girona, 69-80.
- PREVOSTI, M., COLL, R. 2021, L'edificio ottagonale tardoantico della villa della Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar-Barcelona), in: I. Baldini, C. Sfameni (eds.), *Abitare nel Mediterraneo tardoantico. III Convegno Internazionale del CISEM*, Bologna, 427-434.
- PREVOSTI, M., COLL, R., BAGÀ, J. 2015, Sobre el moment fundacional de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona), in: J. López Vilar (ed.), *II Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic Tarraco Biennal 2014, August i les províncies occidentals*, Tarragona, 199-205.
- PREVOSTI, M., COLL, R., BAGÀ, J. 2020, Ceràmiques d'imitació d'africanes de cuina al jaciment de la Gran Via-Can Ferrerons, Premià de Mar, in: X. Aquilué, J. Beltrán, À. Caixal, J. Fierro, H. Kirchner (eds.), *Homenatge al Dr. Alberto López Mullor. Estudis sobre ceràmica i arqueologia de l'arquitectura*, Barcelona, 263-274.
- PREVOSTI, M., LINDROOS, A., HEINEMEIER, J., COLL, R. 2016, AMS 14C dating at Can Ferrerons, a Roman octagonal building in Premià de Mar, Barcelona, *Journal of Archaeological Science: Reports 6*, 275-283.
- PREVOSTI, M., NAVARRO, R., COLL, R. 2024, La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana, in: M. Bouzas, Ll. Palahí (eds.), *From the Late Antiquity to the high Middle Ages: an archaeological vision, Moncrapa 01*, Roses, 10-28.
- PUCHE, J. M., PREVOSTI, M., PADRENY, J. M., COLL, R. 2014, El edifici de Can Ferrerons, estudi mètric i arquitectònic, in: J. M.^a Álvarez, T. Nogales, I. Rodà (ed.), *XVIII CIAC. Centro y periferia en el mundo clásico*, vol. II, Mérida, 1077-1081.
- PUERTA, C. 2000, *La ceràmica comuna romana a la costa laietana (Les ciutats romanes de Baetulo i Iluro i l'assentament ibèric de Can Balençó)*, Laietània 12, Mataró.
- PY, M. (dir.) 1991, *Système d'enregistrement, de gestion et d'exploitation de la documentation issue des fouilles de Lattes*, Lattara 4, Lattes.
- PY, M., ADROHER, A. M.^a 1991, Principes d'enregistrement du mobilier archéologique, in: M. Py (dir.), *Système d'enregistrement, de gestion et d'exploitation de la documentation issue des fouilles de Lattes*, Lattara 4, Lattes, 83-100.
- QUADRADA, R. 2002, *Vil·la romana de la Gran Via Can Ferrerons. Parcel·la delimitada pels carrers Gran Via-Mossèn Cinto Verdguer-Santiago Russinyol i Torrent Font-sana. Premià de Mar (El Maresme), Intervenció arqueològica. Informe preliminar*, Barcelona, arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.
- RAYNAUD, C. 1993, Céramique Estampée grise et orangée dite "dérivée de sigillée paléochrétienne", in: M. Py (dir.), *DICOCER. Dictionnaire des Céramiques Antiques (VIII^e s. av. n. è.-VII s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*, Lattara 6, Lattes, 410-418.
- RIGOIR, J. 1968, Les sigillées paléochrétiennes grises et orangées, *Gallia 26/1*, 177-244.
- SMITH, D. J. 1965, Three Fourth-Century Schools of Mosaic in Roman Britain, in: *La Mosaïque Gréco-romaine I*, Paris, 95-116.

SOLER, V., NOLLA, J. M.^a, CASAS, J. 2020, *Un abocador del segle III a la statio romana de Mas Gusó, en el territorium d'Empúries*, *Estudis Arqueològics* 12, Girona.

SPITZER, D. C. 1942, Roman relief bowls from Corinth, *Hesperia* XI, 162-192.

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P., SANTOS, M. 2014, Contextos ceràmics altoimperials del *Municipium Emporiae*, in: M. Roca, M. Madrid, R. Celis (eds.), *Contextos ceràmics d'època altoimperial en el Mediterrani occidental*, Barcelona, 9-71.